

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Eve Randvere

**Milleks (taas)luua maailma? Greimase narratiivimudeli rakendamine regilaulu
analüüsis**

Magistritöö

Juhendaja: Silvi Salupere, PhD

Tartu

2026

Annotatsioon

Greimase narratiiviteooria mõistete – aktant, narratiivne programm, kanoonilise narratiivi skeem – abil vaatlen regilaulu, milles on mitteinimesest tegelasi, kajastub inimese-mitteinimese suhe, väljendades keskkonna-ruumiga seotut ning esineb metamorfoos: „Loomine”, „Tähemõrsja”, „Haned kadunud” koos „Suure Tammega”, küsides, milleks tegelane tegutseb ja kuidas mõtestub tegevuse tulemus.

Pakun võimaliku vaateviisina animistliku aktandiskeemi, milles tsükliline maailmapilt Saatjana tekitab kohustuse-tahte Subjektile, „olendkonnale”, kes antropo-, ornito- või dendromorfse liitunud tegelasena toimib ruumi-keskkonna tasakaalu, korrastatuse, maailma ja elu jätku suunas; väärtustena võib näha ka mitteekspansionismi, pikka vaadet, ennustatavust. Toimijaiks on ka aeg ja ruum.

Eristuvad kolm tegevuste-funktsioonide rühma: lähenemine tuumale; kasv-metamorfoos kaitstud ruumis ja ajas ning lahkumine teistsugusesse olekusse, paljusus; samuti „loov narratiivne programm”.

Märksõnad: müütiline regilaul, kanoonilise narratiivi skeem, Greimas, metamorfoos, keskkonna tasakaal

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Folkloristikaga seonduv ning uurimisobjekt.....	7
1.1. Folkloristika mõtestamisviise ja termineid.....	7
1.2. Materjali piiritlemine.....	8
1.3. Metamorfoos.....	11
1.4. Vaadeldavad tüübid ja nende tegevustik.....	13
2. Teooria ja meetod.....	16
2.1. Aktandid ja tegevus.....	17
2.2. Tahe ja suutmine tegutseda, mõjutamine.....	22
2.3. Tegevuse tulemus, tasustamine ja tasu.....	24
2.4. Kokkuvõtlik generatiivse trajektoori tabel.....	26
2.5. Metoodilise lähtekoha täpsustusi.....	27
3. Analüüs.....	30
3.1. Aktandid ja tegevus.....	30
3.2. Tahe ja suutmine tegutseda, mõjutamine.....	36
3.3. Tegevuse tulemus, tasustamine ja tasu.....	41
3.4. Tüübid, kus sellist üldistatud subjekti, „olendkonna” tegevust ei ole.....	48
3.5. Keda-mida lind ja teised motiivid kujutada võiksid.....	49
3.6. Funktsioonirühmad kui analüüsi tulemus.....	51
Kokkuvõte.....	53
Kirjandus.....	56
Summary.....	61
Lisa 1.....	63

Sissejuhatus

Kui inimese ja keskkonna suhted on keerulised, on arusaamise avardamiseks mõtet vaadata teema mitmesuguseid kajastusi, sh pärimuslikke tekste. Kohapärimused on ilmne allikas, mille poole pöörduda ja keskkonna-teemalisi kirjutisi kohapärimuse põhjal on ka ilmunud (näiteks Päll 2022, Krull 2024, Heinapuu 2024, Hiiemäe 2025). Siinne magistritöö aga võtab ette mõnevõrra kaudsema tee, uurides (ka keskkonna-teemat silmas pidades) inimese ja mitteinimese suhte kajastusi jutustavas müütilises, ka tsüklilist maailmapilti kajastavas regilaulus. Tähelepanu all on tegelased, sealhulgas need, kes ei esine inimkujulistena, kes võivad olla abstraktsemad, ka keskkonnaga seotud nähtused.

Käesolevas analüüsis lähtun Greimase teooriast, mis huvitub tähenduse tekkest narratiivis, eristades viimases sügavamaid, väärtustega seotud ning pindmiseimaid struktuure, kasutades narratiivset programmi (NP), kuut aktanti ja kanoonilist narratiivi skeemi (KNS). NP kirjeldab olukorra muutust, mida tavaliselt soovib üks aktantidest, subjekt (e. peategelane), KNS aga vaatleb loo järkjärgulist kulgu, huvituid tegevuse käivitumisest ja lõpptulemusest. Kasutan ka Proppi ja Lévi-Straussi töödele toetuvate folkloristide Pierre Maranda ja Elli-Kaija Kõngäse 4-tasandilist tegevusmudelit, mis keskendub süžees konflikti esinemisele ja selle lahendamise edule, kuna see on orienteeritud tegevustikule.

Katsetan ühelt poolt Greimase teoorial põhineva meetodi sobivust paari regilaulutüübi analüüsil, küsides, mida on võimalik näha inimese-mitteinimese-keskkonna suhte kajastusest regilaulus, mis paneb tegelased tegutsema, mis on tegutsemise tagajärg ja millised väärtused selle kaudu ilmnevad. Teiselt poolt küsin aga, kas jutustav regilaul, mis on erilaadsete omadustega narratiiv, võiks ilmestada Greimase meetodi teatud aspekte.

Tihti on Greimase meetodi abil uuritud selge konflikti ja lahendamist vajava probleemiga narratiive. Praegu vaadeldavad narratiivid võivad meetodi jaoks olla keerulisemad ja seetõttu rohkem huvi pakkuda – mõnikord ei esitata tekstis endas ilmset lahendust vajavat probleemi, ka ei pruugi olla palju tegelaste psühholoogilise tasandi kirjeldusi ega selgitusi. Kuna Greimase teooriat on rahvaloomingu puhul üldiselt edukalt rakendatud, siis võiks see olla kasulik ka

regilaulude puhul, andes vaateviisina lisaväärtust ja täiendades folkloristikas muudel alustel tehtud analüüse.

Historiograafia

Joseph Courtés (1986) kasutab Greimase teooriat prantsuse muinasjuttude analüüsil, arendades välja temaatilise ja figuratiivse koodi mõisted. Esimene seostub tajutavate „figuuridega”, mille näitena on esitatud riietusega seonduvate figuride kasutamine muinasjuttudes. Teine seostub abstraktsete teemadega, näitena on esitatud taeva nähtustega seotu). Courtés toob näitena ka mõnede muinasjutu „figuuride” võimaliku sarnastamise rituaalides ja antiikmüütides leiduvatega (samas: 212–226), hoiatades siiski, et eriteluks tuleb vaadelda mitte nähtavaid figuure, vaid nende taga olevat figuratiivset koodi (samas: 241–242).

Greimasele toetudes analüüsib brasiilia uuriija Clebson Luiz de Brito (2013) sealsete põlisrahvaste tule saamise müüte, näidates motiivide semantikat eritledes, et kuigi esmapilgul paistavad tegevustik ja tegelased seosetud, ühendab neid toore-küpse toidu isotoopia ning algselt kuuluvad tuld valdavad loomad oma omadustelt pigem „kultuuri” poolele, nende teekond kulgeb kultuurist looduse poole, inimese teekond aga kulgeb loodusest kultuuri suunas.

Eesti folkloristikas tuleks strukturalistliku meetodi osas ajas tagasi minnes kindlasti nimetada Aino Laagust, kes arendas mh. Lévi-Straussist ja Proppist lähtuvalt välja situatsioonianalüüsi meetodi, käsitledes kirjeldusi kohtumisest metsahaldjaga (Laagus 1973), metsa eksimise motiivi (Laagus 1976) ning „küpse ja toore” teemat libahundikujutlustes (Laagus, Allik 1977). Proppi teooriale tugineb Madis Arukask oma doktoritöös „Jutustava regilaulu aspektid. 19. sajandi lõpu setu lüroepiliste regilaulude žanr ja struktuur” (2003).

Eesti üliõpilastöodes on Greimase teooriat nii Tartu Ülikoolis kui ka Tallinna Ülikoolis kasutatud ilukirjanduslike tekstide, filmi, samuti poliitika ja reklaami analüüsil. Näiteks võiks tuua Madis Ligema 2016. aasta poliitika valdkonnas kirjutatud magistritöö, milles Greimase teooriaosa on hästi ja kompaktselt kokku võetud. Otseselt folkloristikatekstidega on rohkem seotud Maris Mägi (2017) bakalaureusetöö, milles ta Kreutzwaldi „Kalevipoja” naistegelasi analüüsides käsitleb Greimase aktantide põhjal ka Salmet. ”Salme” on paljudes „Tähemõrsja” regilaulu teisendites tegelase Tähemõrsja nimi ja niisiis ka siinses töös hõlmatud. Mägi näeb Salmet pigem *objektina*, siinses käsitluses on rõhk ka karjateelt leitud linnu metamorfoosil ja *subjektiks* kasvamisel, osaliselt tuleneb see erinevus ka „Kalevipoja”, Kreutzwaldi loodud

kirjandusliku teose ja regilaulu erinevast kontekstist. Hoopis teise kandi pealt, Greimase uurimust Leedu mütoloogiast (1992) on kasutanud viimase allikana Kristo Siig bakalaureusetöös (2013), eritledes „Suure Härja” müüti.

Töö ülesehitus

Esimeses peatükis annan ülevaate folkloristikaga seonduvast ja uurimisobjektist – käsitlemisele tulevatest regilauludest, sealhulgas piiritlen käsitletava materjali, annan ülevaate ka piiritlemisel kasutatud metamorfoosi nähtusest. Esitan eritletavate tüüpide tegevuse kokkuvõtted. Teises peatükis annan ülevaate Greimase teooriast – aktantidest, narratiivsest programmist ja kanoonilise narratiivi skeemist (KNS), rõhuasetusega uuritavate narratiivide puhul olulisele. Analüüsipeatükis kohaldan teooriat küsimustele narratiivi põhilisest tegevustikust, tegelase motivatsioonist ja tegevuse tulemusest käsitluse all olevate narratiivide puhul. Käesoleva töö lisana esitan töös orientiiriks olnud teisendite tekstid.

1. Folkloristikaga seonduv ning uurimisobjekt

Esitan peatükis mõned mõtestamisviisid, millega käesolev töö suhestub ja folkloristika-alased terminid ning piiritlen uuritava materjali. Kuna piiritlemisel on oluline teatud laadi muutus või metamorfoos, siis kirjeldan ka seda. Lõpuks kirjeldan vaadeldavaid regilaulutüüpe ja nende tegevustikku.

1.1. Folkloristika mõtestamisviise ja termineid

Folkloristikas kasutatakse tihti mõtestamisviisi super-, makro- ja mikrostruktuuri kaudu, esimene on seotud üldisema taustaga, mis olukorras mida laulda saab, teine teemade ülesehitusega, kolmas tegeleb lausetasandiga, see järgib Teun van Dijki diskursuseanalüüsi terminoloogiat (vrld Jaago 2010, Harvilahti 1992: 88-89, van Dijk 1980). Käesolevas töös on aga alusena kasutatud Greimase teooriat. Nende kahe teooria lähtepunkt on suhteliselt sarnane, põhimõtteliselt arendab van Dijk Greimase teooriat edasi, vaadates narratiive kognitiivsest küljest, sellest, kuidas inimesed tekstist üldistuse abil aru saavad, oluline on kontekst, folkloristika valdkonnas ka teksti mäletamine, loomine, muutumine. Greimase teooria eripäraks on aga teatavate narratiivis väljenduvate jõudude – „aktantide” mõiste, samuti huvi tegevustikku käivitavate mehhanismide vastu. Käesolevas töös ongi tähelepanu all just need.

Folkloristika terminitest oleks oluline nimetada järgnevaid:

Tüüp ja teisend Teisendiks e. variandiks (tavamõistes vastaks sellele kõige paremini „laul”, mida aga rahvalaulu puhul ei saa kasutada, kuna seguneksid tüüp ja teisend), nimetatakse rahvaluuleteose üht ülekirjutust; tüübiks iseseisvat süžeed või teemaarendust, tüüp on olemas esituste kaudu (Tedre 1998: 546).

Parallelism ja disjunktiivsus Regilaulude ülesehitava võttena esineb parallelism. „Parallelismirühma kuuluvad värsid on omavahel seotud seeläbi, et ühe värssi sisu (mõte, kujutluspilt) ja selle vahendina ka vorm osalt kordub, osalt varieerub teistes, paralleelvärssides. Nii kujuneb kompleksne terviklik mõte, poetiline pilt" (Metslang 1981: 50). „Regilaulu

tunnuslikuks [...] parallelismitüübiks on harilikult värsipikkusi [...] üksusi koondav grammatiline parallelism, kus [...] peavärsi süntaktilistele elementidele antakse järelvärssides vasted, mis esindavad sama üldmõistet ning mida parallelismirühma kontekstis tõlgendatakse sõltumata nende tavakeelsetest tähendussuhetest (samasus, sünonüümia, metonüümia, metafoor, analoogia, antonüümia, hüponüümia vm) peavärsi elementidega tähenduselt samaväärsetena.” (Sarv 2015). Parallelismirühmas on värsiridade vahel disjunktiivne seos, st. vahel võivad need olla omavahel ka vastuolus, see on kui vaade nähtusele seestpoolt, selle abil väljendatakse nähtuse eri külgi (Kaplinski 1972).

1.2. Materjali piiritlemine

Regilaulus ehk regivärsilises, algriimses ja mõttekorduslikus vanemas rahvalaulus väljendati üsna erinevat sisu, sh. jutustavat. Käesolevas töös ongi huviks just jutustav regilaul. Eritelu piirdub Eesti materjaliga, sh on hõlmatud Võrumaa ja Setu teisendeid.

Vaatluse all olevate tüüpide valik on tehtud regilaulude andmebaasi jutustavate (e. lüroepiliste) laulude alamliigist „Müütilised laulud”. Kokku on andmebaasis regilaule, st igasuguste regilaululiikide teisendeid aprillis 2026 üle 100000, jutustavaid umbes 6400, müütilisi laule 1751. Need arvud hõlmavad nii lühikesi paarirealisi katkendeid kui ka mitmesaja-realisi teisendeid.¹

Praegusesse töösse on müütiliste laulude seast valitud tüübid, milles on olulisel kohal mitteinimesest tegelane. Neis tekstides kajastub praegugi aktuaalne inimese suhe mitteinimesega, nii et kujundite kaudu väljendub mingi abstraktsem keskkonna ja ruumiga seotud nähtus, olgu viimane siis „keegi” või „miski”; nende tekstide keskmes ei ole inimestevahelised suhted. Lisaks on neis tüüpides teatud looduslikku laadi metamorfoosi-muutumist² ning tsüklilist ajakäsitlust. Vaadeldud on jutustava regilaulu tüüpe „Loomine”, „Tähemõrsja” ja „Haned kadunud” liitununa tüübiga „Suur Tamm”; need käsitlevad, vastavalt, maailma loomist Loojalinnu poolt, leitud linnu kasvamist Tähemõrsjaks ning hanekarjase retke teiseilmalikkude „mõisasse” peletatud hanede järgi, mis võib kaasa tuua Suure Tamme tekke. Kaks esimest ei sisalda tekstis olulist lahendamist vajavat probleemi ega konflikti, erinevalt kolmandast, aga kõigile kolmele on omane millegi loomine või järjestikune kasv, teke.

¹ Arvud on esitatud hetkeseisuga. Regilaulude andmebaasis ei ole tüüpide ja laululiikide määramine veel lõpetatud, seega ei tarvitse arvud olla täpsed. Samuti on teatud hulk dublette.

² Täpsem metamorfoosi kirjeldus ja piiritlemine selle mõiste kaudu on esitatud allaosas „Metamorfoosid”.

Käesoleva käsitluse eripära on, et vaadeldud on mitut ühte tähendusruumi paigutatavat, sidusat valimit moodustavat regilaulutüüpi koos³. Selles on järgitud ka Lotmani mõtet isomorfsete, struktuurilt sarnaste tekstide rühmast, mida saab vaadelda ühe tekstina (Lotman 2006: 98). Ühe tekstina vaatamine võiks hõlmata erimahulisi kogumeid, ühelt poolt, väiksemas mahus, sama tüübi teisendeid, teiselt poolt ka kogu regilaulustikku.⁴ Võimalikud on vahepealsed kogumid. Praegune kogum ongi vahepealne.

Müütilist aegruumi saab mõtestada ringina toimiva sündmustikujadana, milles aina järgnevad surm — matmine — sünd (= taassünd), ring võib alata ükskõik millisest osast ning „iga episood aktualiseerib kogu ahela” (Lotman 1990b: 321). Osad eesti folkloristide käsitlused näevad regilaulu seonduvana ringilise ajakujutluse ning müüdilise⁵ maailmapildiga, aga ka vastavate aastaringi rituaalidega. „Suurt Tamme” on eritlenud Aado Lintrop (1999, 2000) ja Matej Goršič (2011), nende järgi väljendab läänemeresoome suur tamm valge ja pimedaja vaheldumist aastaringis, mida kujutati Suure Tamme kasvamise ja raiumisena, raiumine seostub talvise pööripäevaga ja ühtlasi vana aasta lõpuga. Goršič näitab ka Suure Tamme motiivi sarnasust mordvalaste „Suure puuga” ning viib sedalaadi puu motiivi päritolu soomevolga aega (2011). Taive Särg (2023: 1096) leiab „Loomise” puhul, et „Loomislaulu, kiikumise ja suvepoolaasta alguse vahel leidub eesti folklooris mitmesuguseid seoseid, mis tsükilise ajakäsitluse taustal annavad võimaluse tõlgendada „Loomise” laulmist kiikudes kui osa kevadisest aasta alguse rituaalist”. Mall Hiimäe järgi oli „Harja otsimine” kiigelaul selle sõna otseses mõttes ning „harja otsimise laulu (päikese)hari/suga oli kiige konstruktsioonist inspireeritud solaarsümbol” (Hiimäe 2006: 45). Lintrop toob Hiimäe teemaarendust jätkates välja, et rituaalne kiikumine võib eri rahvastel olla seotud maailmaloomise müüdiga, ühest maailmast teise liikumisega, kurjade jõudude vastu võitlemisega ja viljakusmaagiaga, kiikumine väljendab jumalate liikumist taevast maa peale ja tagasi ning inimeste soovi jumalatele lähemale jõuda. Kiikumise abil saab mõjutada hüvede saamist ning see sümboliseerib ka taevakehade liikumist. Ka Soome-ugri rahvastel seostub kiikumine (sealhulgas hälliga maa ja taeva vahel kiikumine) üleloomulike olendite ja inimeste liikumisega eri maailmade vahel. Seda on seostatud ka šamaanirännaku ja ennustamisega (nt

³ Mitut tüüpi hõlmavad näiteks ka mõnda motiivi või esitajat käsitlevad uurimused, näiteks Tiiu Jaago (2013). „Linnateema vanemas rahvalaulus” (2013) .või Mia Marta Ruus Mai Kravtsovist (2025).

⁴ Näiteks Harvardi uurija Michael Witzel (2012) käsitleb ühe tekstina põhjapoolkera müüdikogumit. Witzel kasutab nimetust „Lauraasia”, müüdikogumis on loomine eimillestki (maailma väljahaudumise loojalinnu poolt tõlgendub selle alla); kaks põlvkonda – titaanid/ olümposlased; neli või viis ajastut või põlvkonda; praegused jumalad võivad oma eelkäijad; inimesed kui (päikese)jumala lapsed, uhkus ja veeuputus; triksterid; maailma hävitamine; uue maailma, paradiisi teke).

⁵ „Müütiline” võiks olla eelkõige müüdist tulenev ja see on kaugem, „müüdiline” võiks olla müüdi kaudu toimiv. Eri autorite kasutus on erinev.

pendli või esemete kiigutamisega). Lintrop oletab, et „Harja otsimine” on kiigelaul, mida lauldi kiigel selleks, et toetada päikest, tuua see allilmast tagasi, taastada maailmakord ja ennustada ning et mõõga-tüübiga põimuvad teisendid olid Eestis rohkem seotud ennustamisega, muud teisendid viljakusmaagiaga (Lintrop 2024). Ka Madis Arukask mõtestas oma Setu jutustavaid regilaulu käsitlevas doktoritöös (2003) mütoloogilis-tsirkulaarse ning lineaarse ajakäsitluse teemat. Käesolevas töös eeldan, et mõnedes regilauludes on taustal tsüklilise ajaga müüdiline⁶ maailmapilt.

Käsitlusviisilt ja teemalt ongi siinne töö kõige lähemal Madis Arukase doktoritööle, kus huvi on tegelaste ja sündmuste kulgemise, samuti ruumi vastu. Arukask käsitleb regilaulu sündmuskohti stseenidena, viimane on „kindla hinnangulise tagapõhja ja tähendusega ruumipunkt laulude kognitiivsel kaardil”, mis seob jäigalt tegevuse ja toimumispäiga. Nende hulgas on olulisemad kodu ning mets ja veekogud, aga ka ülailm ja allilm. Arukase vaadeldud regilauludele on omane see, et konfliktid ja intriigid toimuvad kaugemal, metsas ja veekogu piirkonnas. Kodus konflikte-õnnetusi ei toimu, peategelane saab seal vanematelt nõu-lohutust mujal siginenud probleemidele. Isegi kui sündmustiku edasiviimiseks poleks vahet, kas nõu antakse kodus või metsas, on see alati seotud koduga (Arukask 2003: 115–118). Tegelaskond on üsna kindlapiirilistes rollides, nende valikute hulk on piiratud, tekstidel on kindel sisustruktuur (Arukask 2003: 175). Siinses töös, lähtudes Greimase aktantsiaalsest mudelist ja kanoonilise narratiivi skeemist tuntakse huvi eriti tegelaste motivatsiooni ja sündmuste mehhanismide vastu, samas on see temaatika läbi põimunud ka küsimustega laulutegelikkuse ruumi omadustest.

Töös arutluse alla tulevates tekstides on tegevuses olulisel kohal ka mitterealistlikes seostes esinev lind. Lindudest rahvaloomingus tuleks nimetada Mall Hiimäe käsitlusi „Nelikümmend lindu eesti rahvausundis” (Hiimäe 1996, 1997a, 1997b, 1997c), mis lähtuvad konkreetsetest linnuliikidest ja nendega seotud uskumustest-kommetest, mõnede linnuliikide puhul on taustal ettekujutus linnust seotuna hingega. Hoopis teise kandi pealt näeb linde folklooris Hasso Krull (2012), käsitledes lindu kui demiurgi ja jumalannat, kuid „linnukesksuse” asemel arendab siiski lõpuks välja triksterikeskse mütoloogiakäsitluse (Krull 2024). Käesolev töö vaatleb lindu kui regilauludes esinevat ühte tegelaskuju, st teatavat kuju võtvat aktanti. Linnud (nagu ka kasvamise-kahanemise ja muud kujundid) saavad regilaulus olla seotud üsna erinevate tõlgendustega, teatav ülevaade nendest on esitatud punktis 3.6. Käesolevas eritelus on

⁶ Muidugi tuleb silmas pidada, et müüdiline aines esineb kihtide ja motiividena, st sama teisend saab sisaldada ka muulaadseid motiive ja kihte (Vrdl Jaago 2010).

materjali vaadatud aga eelkõige tegevustiku seisukohast, st rõhk on pigem süntagmaatilistel kui paradigmaatilistel osadel.

1.3. Metamorfoos

Käesoleva eritelu uurimisobjektiks sobivate regilaulude valiku üks kriteeriume oli narratiivis esitatud teatavat laadi metamorfoos. Metamorfoos on üheks tegevust edasi viivaks sündmuseks, see on tegelase väline muundumine, mille käigus olend ise säilib, omandades uusi väärtusi (Greimase mõistes) ja atribuute, eelmisi kaotades või mitte, see on levinud rahvaloomingus ja mujalgi. Näiteina saaks tuua Ovidiuse „Metamorfoosid”, šamanistlikud teiseks olendiks muutumised; soome-ugri maailmast mansi „Maa tekkimise püha jutu” peategelane Tarõg-Pees-Nimalja-Sov jälitab vaenlast Paraparsehhit, pugedes järgemööda raudse kulli, jänese ja haugi nahka (Lintrop 2014: 237); egiptuse Surnuteraamatus tuleb siitilmast lahkujal muutuda kuldseks haukaks, inimjalgadega maoks ja krokodilliks (Surnuteraamat 2023, 25. ja 27. tahvel), st järjest endaga liita nende omadused. Bahtin toob suure plaani metamorfoosi näitena Hesiodose kirjeldatud arengu kuldajast raudajani, selles muutuvad inimesed koos neid ümbritseva maailma omadustega. Põhimõtteliselt osalevad Hesiodosel aegruumis inimese kõrval tegevuses toimijaina ka aastaajad, päevad ja vastavad ruumi-keskkonnamuutused. Väiksem metamorfoos on teravilja ja viinapuu muutumise iga-aastane jada, milles looduse ja põlluharija elu ja muutumine on ühtne (Bahtin 1987: 67-68). Aeg rohkendab, samuti muudab kvaliteeti, toimub õitsemine, vilja küpsemine (samas: 142-143). Metamorfoos on seotud taassünni ja ülestõusmisega, ka isiku tasandil – „Narr ja loll – see on põrgus, surmaseisundis viibiva kuninga ja jumala metamorfoos” (samas: 106). Hiljem muutus loodus elusündmuste osalisest tegevuskohaks, see toimus samaaegselt individuaalsete elujadade eraldumisel kollektiivsest ühtsusest (samas: 151). Sellega saab seostada ka vaadet, mis näeb „eitust ja hävingut (vana surma) vajaliku momendina, mida ei saa lahutada jaatusest, uue ja parema sündimisest” (samas: 203-204), üksiku ühiku surma tajutakse kui viljatera „surma”, st uue külвина, hukkuv ühik ei ole individualiseeritud ega tervikust eraldatud, üldisel, kollektiivi tasandil hukku ja surma justkui ei olegi ning surm on lahutamatu seotud sünniga (samas: 142–143), mõne hilisema aegruumi puhul tõdeb Bahtin elujaatava poole ärajäämist (samas: 203–204). Ka käesolevas materjalis saab näha aega kui kasvatavat, rohkendavat toimijat.

„Metamorfoosi” mõistet kattev, aga avaram mõiste on Greimase „transformatsioon”, eri

tasemete transformatsioonide hulgast kuulub metamorfoos pindmisel, narratiivsel tasandil toimuvate transformatsioonide hulka (Greimas, Courtès 1982: 348), see on teise olendi omaduste ja modaalsuste saamine, eelnevaid omadusi kaotades või mitte.

Metamorfoose on kiiremaid ja aeglasemaid, ajutisemaid ja püsivamaid. Käesolevas töös on huviks just aeglased, kasvulaadsed, rohkem aastaringiga seotuna mõtestatavad metamorfoosid, sellised, mis on võrreldavad Bahtini näidatud iga-aastaste muutuste jadana.

Ka muudes, praegusest käsitlest välja jäävates jutustava regilaulu tüüpides esineb muundumisi, aga need on mõnevõrra erinevad. Päikesele kuuluva „Harja otsimine”, eriti koos „mõõk merre” motiiviga, võiks jätta mulje, et hari justkui muutub meres mõõgaks, meri võiks siin kujundina olla pigem surma vald. Harja saab seostada päikesega (Hiemäe 2006, Lintrop 2024) ja mõõka ennustusvahendiga (Lintrop 2024), eelkirjeldatud laadi metamorfoosi ei paista. Niisiis jäävad need tüübid praegu vaatluse alt välja. „Ilmatütar” on ruumilise liikumise mõttes võrreldav „Tähemõrsjaga”, tegelane aga ei muundu, on algusest lõpuni inimkujuline, teisenditi, nt ERA II 144, 389/90 (14) metsas söödud mari annab talle teistsugused omadused, muudab ta väga ilusaks, ta läheb taevasse, keeldub tööle tulemast, helendab taevas (ERA II 151, 79/84 (9)). Seda saaks näha kasvulise muundumisena, kui võtta nii, et neiu muutus ise päikeseks või kuuks, see ei ole välistatud, aga ei tule tekstist ka sama ilmselt nagu muundumine „Tähemõrsjas”. Teemat võib tulevikus käsitleda. Sarnane võiks olla olukord tüübiga „Suur härg”. Härja kirjeldused jäävad „olemise” ja „kasvamise” vahepeale, aga ka kasvades ei ole muutumist kellekski teiseks. Viimast võiks kaudselt oletada, võttes arvesse, et osad härja kirjeldamiseks kasutatavad omadused oleksid kasutatavad ka maa kirjeldusena (Pääsuke sai päeva lenda/Aasta ratsul jo ajada/Kurg sai lenda kuude kaua/ Selle ärja selga müöda (H II 34, 126 (140) < Viru-Nigula khk., Võrkla k. - Jakob Walk < Magnus Tank, 64 a. (1892)), kus võiks justnagu olla sarnasus vooremäe taolise pinnamoodustisega. Kas sellest saaks järeldada, et härg tekkis maast? Seda võiks olla tuleviku-eritelu-teema, igatahes ei ole selline teke väga ilmne. Tüübiga „Kuldnaime” sarnanevas tüübis „puust naine” muutub puu naiseks, aga seda inimese käe läbi, looduslik-kasvulist muundumist ei ole, ka see tüüp jääb praegu vaatluse alt välja. Vaadeldavate jutustavate müütiliste laulude valikust jäävad välja veel mõned tüübid, kuna need ei vasta valiku tingimustele, milleks olid – oluline mitteinimesest tegelane; mingi abstraktsema keskkonna ja ruumiga seotud nähtuse väljendamine, teatud laadi metamorfoos.⁷

⁷ Seisuga aprillis 2026 järgmised tüübid: „Venna otsija” – vend kaob, merevalda, teise ilma, taevakehadelt küsitakse tema asukoha kohta teateid; on küll mitterealistlik ruum, oluline võiks olla inimese ja mitteinimese suhe, aga looduslik-kasvulist muundumist ei ole. Rikkumise tagajärjed, inimestele või metsale - „Au- sõja- kooluhein” ning „ristitud mets” - looduslik-kasvulist muundumist ei ole, „Arbijalaul” - haige ravitsemine; „Kündjad merest” 1 teisend, võiks olla ka kombinatsioon muudest tüüpidest, looduslik-kasvulist muundumist ei ole; „Mere pühkimine” on hõlmatud „loomise” teiseis ja Suure

Ka väljaspool „müütiliste” tüüpide kogumit, pigem inimestevahelisi suhteid kajastavates tüüpides, esineb muutumist ning mitteinimesest tegelasi ja motiive. „Mehetapja Maie” tüübis püüab peategelane teo avastamise järel põgenedes peita end puusse, muutuda puuks. Tüübis „Tütar vette!” – võib hukatud tütar muutuda linnuks või puuks. Need muutused on aga teistlaadi kui eespool kirjeldatud. Kas ka nende tüüpide tegevustikku saab suhestada käesolevas töös esitatud aruteluga, on hilisem teema.

1.4. Vaadeldavad tüübid ja nende tegevustik

„Loomine”

Esiteks vaatlen regilaulutüüpi „Loomine”, kasutades orientiirina teisendit H I 1, 544/5 (5) < Varbla khk. – M. Karotom (1888). „Loomist” oli aprillis 2026 andmebaasis 213 teisendit⁸.

Tegevustik: Neiud pühivad merd. Mõne aja pärast minnakse mere äärde vaatama. Mere pühkmetest on tekkinud loojalind. Teise variandina - õunapuul kasvab õun, millel on eri ilmakaartes eri omadused. Tuul raputab õuna puult merre, sellest tekib meres lind. Kolmanda võimalusena saabub lind mujalt eemalt. Lind lendab „meie kiigele” (mida mõnikord peab liiga viletsaks või valel kohal asuvaks) või arvukates teisendites ka „meie koplisse”, kus valib põõsaste hulgast kollase, vahel valib kohta muul viisil. Lind teeb põõsasse pesa, haub aja jooksul pojad. Poegadest saavad päike, kuu, ka täht, kivi ning muud maailma osad, vahel ka teatud rollis inimesed.⁹

„Tähemõrsja”, ka „Salmelaul”

Teiseks vaatlen regilaulutüüpi „Tähemõrsja”, kasutades orientiirina teisendit ÕES, EK 72, 38/9 (24) (Fr. R. Kreutzwaldi 1828. aastal kogutud teisend (Kõiva 2014: 87, Peetri regilaulud. Vana Kannel XIV 2021: 118)). „Tähemõrsjat” oli detsembris 2025 andmebaasis 324 teisendit.

Tegevustik: Neiu („Leidja”) leiab karjateelt või mujalt kana, lina, lille, vm. Ta viib leitu koju,

Tamme tekke ühe võimalusena; „Ilolaul”, „Kolm kotkast”, „Kurnimäng” looduslik-kasvulist muundumist ei ole; „Mere kündmine” seostub ühe võimaliku Tähemõrsja algusega. „Tõbine naine” - ja „varga hirm” inimeste teema, „Leelo toomine” - 0 teisendit.

⁸ Täpsemalt seniseks "Loomisena" määratud teisendit. Nende hulgas on teatav kogus dublette. Sarnane märkus käib ka teiste tüüpide kohta.

⁹ Karin Ribenis on eritledes leidnud loomislaulu teksti struktuuri põhiosadena: „Ideaalne „Loomislaul” koosneb vastavalt redaktsioonile 7–8 plokist, mille tinglikud nimetused on järgmised: linnuke – (lendles) – (otsis pesaaset) – (lendas koplisse) – (kolm põõsast) – (valis põõsaid) – tegi pesa – munes – haudus – (pojad verisulis) – pillutas/ arvas/ jagas – kuhu pojad pani? – mis kasu poegadest?/ mida pojad tegid?” (Ribenis 1994: 34)

annab eidekesele, kes paneb selle vaka alla. On teiseid, milles koju viiakse jälgedest leitud kuld.¹⁰ Vaka all kasvab leitud aja möödudes neiu („Tähemõrsja”, kes päritolu poole vaadates võiks olla ka „Lindneiu”). Lindneiu tulevad kosilased. Päikese ja Kuu kosjadest Lindneiu keeldub, Tähe kosjad võtab vastu.

„Haned kadunud ja Suur Tamm”

Kolmandaks vaatlen regilaulutüüpe „Haned kadunud” ja „Suur Tamm”, kasutades orientiirina teiseid EKMS 8° 2, 453/7 (20) < Paistu khk., Holstre v. – Els Raudsep (1877),

See teine liigitub „Haned kadunud + Suur tamm” tüübi alla. Tüübist „Haned kadunud” oli mais 2025 regilaulude andmebaasis 252 teiseid, „Suurt tamme” oli 346 teiseid.

Tegevustik: Vanemad jagavad tööd, neiu saab halb või hõlpus töö – hanesid karjatada. Neiu hoiab hanesid ja teeb käsitööd. Olend kull-vares-harakas (haug, mustpea mudast, susi, tuul-pikne, ka mitmesse valda kuuluv olend, n. kull-haug-mustpea (edaspidi: „Peletaja”) peletab hanesid. Neiu läheb koju ja kurdab juhtunut. Ema pakub, et saadab orja otsima. Neiu ei pea seda õigeks, ori otsiks valesid asju (kirvevart, õunapuud ...) või valesi, neiu tahab ise otsima minna. Neiu saab kaasa kakukese, läheb hanesid otsima, kohtab kündjaid (äestajaid, tukikorjajaid jt), need saavad rääkida, kui neilt võtta kübar. Kündjad soovivad teekonda jätkata, minna mõisa. „Mõisas” pakutakse neiu istet ahju ette, kus ta kõrbeeb, siis akna alla, ka ta oma hane luudest toolile, pakutakse süüa ta oma hanede liha-verd, neiu viib hane liha-vere koju, paneb maasse. Sellest kasvab Suur Tamm, kasvab liiga suureks, häirib taevast. Neiu toob sepalt kirve, kutsub venna raiuma, vend vigastab end, keeldub neiu pakutud toidust ja sureb.

Muudel juhtudel, kui ei ole tegu „Hanede” ja „Tamme” liitumisega, on teiseid, milles suur tamm ei ole hanede kadumisega seotud, vaid tekib mere pühkimisest, põllupeenrale või mäele viidud pühkmetest või saab jõu järjekindlast ümberistutamisest – ema õue, isa õue, peiu õue. Paljudes teistes raiuja elu jääb alles. Osades teistes valmistatakse tammest mitmesuguseid esemeid. „Haned” on Suure Tamme isegi üsna müüdiliste tekkeviiside seast suhteliselt „väheratsionaalne” ja sellisena võiks kajastada vanemat kihti. „Hanedes” eraldi on ka teatud hulk teiseid, milles teised peale Hanekarjase on pulmas ja selliseid, kus vend toob hane jahisaagina. Neil juhtudel kaovad hanesid ka „Üle viie vikerkaare”, mille puhul võib

¹⁰ See on ka omaette laulutüüp "Kuld jälje peal".

oletada, et hanesid sellest ilmast enam ei leia (Jaago 1998). Selliseid teisendeid esineb lääne pool.

Küsimus, mis võiks esile kerkida – praegu on tähelepanu all eelkõige teisend, milles „Hanede kadumisele” liitub „Suur Tamm” – kas need tüübid on tihedalt seotud? Lühike vastus võiks olla disjunktiivne (vrld Kaplinski 1972) nagu regilaulu värsirühm – ei, aga ehk natuke siiski.¹¹ On võimalik, et liitlaulul on osadest erinev sisemine loogika, see võiks olla eraldi eriteluteema, praegu esitan arutlused ka kummagi osa kohta eraldi.

¹¹ Esitan põgusa rea näiteid. Ka neis on rohkem paradigmaatilises vaates (vrld Courtes 1986), nii et oluline on motiivi olemasolu, mitte see, millises kohas see tegevustikus esineb, või kas see on seotud n. subjekti, objekti või muuga. Muuhulgas on teema väljaarendamisel vaja arvestada siin, nagu mujalgi arvude täpsuse osas, dublette. Samuti on vaja määratleda meetoodika lühikeste katkendite arvesse võtmise kohta. Suur tamm saab tekkida mere pühkimisest, maha visatud õllest, pühkmetest ja maasse pandud hane verest. Vaates, kus asjad saavad kasvada üksteiseks (kuigi tõenäoliselt mitte ükskõik mis ükskõik millest), saavad kõik need tekkimisviisid kanda sama ideed, eriti kui vaadata tamme poolt. Saab vaadata ka teiselt poolt, hanede tüübi poolt – kui olemuslik on, et hanede kadumisele järgneb Suure Tamme kasv? „Haned kadunud” on mais 2026 andmebaasis 252 teisendit.

1) Tüüpide liitumise tasandil on Haned Kadunud + Suur Tamm 19 tk, lisaks Haned Kadunud + 3 „Õllest saart”, milles hanest kasvab puu asemel mets, st tüübi tasandil kokku on liitumisi 22 tükki. Veel on hanede kadumisega liitunud motiivina (st ei ole määratletud tüübina) 6 tk

(*Kasvab tamm EKmS 4° 3, 410/1 (10); ERA II 85, 431/7 (1) ; Veske 2, 237/43 ; ERM 2, 1793/4 (8) *kasvab kaasik EÜS IV 1755/7 (264); *kasvab mets H IV 6, 215/20 (46)) Kokku järgneb tüübi või motiivi tasandil hanede kadumisele puu või metsa kasv 28 juhul

2) Vere koju viimine või käisesse keeramine võib olla mõtestatav eelkõige, kui on kavas see maasse panna. (*Viiakse veri koju H I 3, 540 (10); H I 7, 426/8 (28); H I 7, 463/4 (2)) Ka siin pole võimatu, et mõnede edasiste motiivide puudumine ei tähenda, et laulu jätkates poleks võidud tammeni jõuda, st need võiksid olla motiivid, *mille järg on tõenäoliselt jäänud talletamata* (Vrdl Särg 2023: 1077). Tõenäoliselt jääb hõlpsalt välja tavaeluga raskesti seostatav vere tagasitoomine.

3) Kirve motiiv hanede kadumisega samas teisesendis, samuti toidust keeldumine ja suremine (H II 6, 15/7 (22) lõpus sõna „kirves”, kuigi teises kontekstis; H III 25, 33/4 (21) lõpuread – toidust keeldumine ja soov mulda minna, kas võiksid kajastada ebaõnnestunud tamme raiumist, isegi kui tamme ei nimetata. (Leoke 5, 104/7 (9) – ori otsib kirvevart, suurt tamme ei nimetata.)

4) Nüüd juba väga abstraktselt ja ka tamme välja jättes – tulevikus saaks ruumises vaates esitada ka küsimuse – mõnedes teisendites lähevad haned kaotsi kõrgusmõõtu, kõrgusesse kasvavat tamme aga ei teki. Kas võiks küsida – oleks nähtus kuidagi vaadeldav Lévi-Straussi permutatsioonide jada raames? Aga muidugi jääb see praegusest käsitlusest välja.

2. Teooria ja meetod

Greimase teooria aluseks on Lévi-Straussi uurimus müütidest, Proppi uurimus imemuinasjutust, samuti draama valdkonnas kirjutatud Etienne Souriau „Kakssada tuhat dramaatilist olukorda” (1950) „Les Deux cent milles situations dramatiques” funktsioonide-käsitlus, st teooria loomisel oli toeks erilaadsete narratiivide analüüs. Samamoodi on erilaadsed narratiivid aidanud uurijatel näha mudeli eri aspekte ja seda täpsustada. Mõne näitena – Fontaine’i valm „Varesest ja rebasest” on ilmikas kanoonilist narratiivi skeemi (‘KNS’) jaoks olulise mõjutamise-tasustamise teema puhul; imemuinasjuttudes rohkelt esinev tõe-näivuse-vale teema on aidanud arendada Greimase teooria vastavaid punkte; Guido Ferraro Torino Ülikoolist käsitletud teema kuskile püüdleva subjekti ja sihtkoha erinevast väärtussüsteemist, mida subjekt kas tahab muuta või ei, hakkab eriti hästi silma, võrreldes imemuinasjuttu ja filmi „Titanic” (Ferraro 2015: 147–150); ka kollektiivse ja individuaalse tasandi objekti eristus ning Maupassanti “Kaks sõpra” aitab sõnastada küsimust (ka Greimase enda mõtet järgides), kas aktante ei peaks olema rohkem kui 6 (samas: 48, 54). Kanada semiootik Romain Gaudreault seab aga ühe arendusena Greimase subjekti ning viimase tegevust ajendavad väärtused seosesse Wieneri küberneetikaga ning Maslow’ käsitlusega vajadustest (Gaudreault 2020: 70 ja 2007: 74-75).

Ka käesolevas töös vaadeldavad regilaulud on teatavate eripäraste omadustega narratiivid.

Greimase teooriast saab narratiivi analüüsil kasutada eri aspekte – näiteks keskendudes aktantidele, näeb paremini narratiivis toimivaid põhilisi jõude. Narratiivset programmi (‘NP’) vaadeldes näeb eelkõige tegevust, mis viib olukorra ühest seisundist teise. Kanoonilise narratiivi skeem (‘KNS’) paneb rõhu tegelase tegevustahte tekkimisele (‘mõjutamine’) ning tulemuse hindamisele (‘sanktsioon’) koos võimaliku positiivse või negatiivse tasuga. Samuti Proppi ja Lévi-Straussi töödele toetuvate folkloristide Pierre Maranda ja Elli-Kaija Kõngäs-Maranda 4-tasandiline tegevusmudel aga keskendub süžees konflikti esinemisele ja selle lahendamise edule.

Annangi ülevaate 6 aktandist, modaalsustst ning „lepingulisest” ja „poleemilisest”, samuti NP-st ja KNS-st. Kasutan selleks kolme peamist allikat. Esiteks „Semiootika. Keeleteooria analüütiline sõnastik” „*Sémiotique: dictionnaire raisonné de la théorie du langage*”, mille

Algirdas Greimas kirjutas koos Joseph Courtés'iga (prantsuse keeles 1979, inglise keeles 1982 *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*). Teiseks kasutan Joseph Courtés'i mõnevõrra üksikasjalikumalt selgitust „Analyse sémiotique du discours: De l'énoncé à l'énonciation” (1991), milles keele ja märgiga seotud mõistetest alustades käsitletakse minimaalset narratiivi, narratiivi elemente, narratiivset programmi ja kanoonilist narratiivi skeemi, ning neile liidetakse seejärel semantilised vormid (figuratiivne e. tajutav, temaatiline, aksioloogiline). Kolmandaks kasutan Louis Hébert'i „An introduction to applied semiotics: Tools for text and image analysis”, inglise keeles aastal 2020, suur osa sellest ilmus prantsuse keeles 2007. aasta raamatus „Dispositifs pour l'analyse des textes et des images. Introduction à la sémiotique appliquée”. See on eelkõige otstarbekaks tööriistaks koondatud käsitus. Käesolevas töös eritlemisele tulevate narratiivide eripära tõttu on vajalik kasutatavaid mõisteid põhjalikult vaadata – isegi näiteks see, kuidas eristada subjekti objektist või kuidas mõtestada metamorfoosi, ei pruugi olla ilmne. Sel põhjusel on teisenäa nimetatud teos üsna palju toeks. Ka Torino Ülikooli uurija Ferraro arendused aktantidest (2012, 2015) on paaris punktis asjakohased.

Terminoloogiliselt – seal, kus Greimas kasutab terminit „figuur”, paistab õigem, välja arvatud paaris väga tihedalt Greimase tekstiga seotud kohas kasutada eesti keeles paremini mõistetavat „kujundit”.

Folkloristikas olulist mõistet parallelismirühm saaks Greimase mõistestikus näha kui paradigmaatilist nähtust, eripäraks on siin seda veelgi rõhutav disjunktiivsus. Disjunktiivsusel on mõningane puutumus ka käesoleva töö metoodikaga. Samuti on „disjunktiivsus” NP-s objekti ja subjekti suhet kirjeldav mõiste. Mingil tasandil ongi neil disjunktiivsustel ühismõõde.

2.1. Aktandid ja tegevus

Narratiivi mõtestamise lähtepunktiks on mõisted „muutumatus” ja „muutus” ning neile vastavad „seisund”/”olemine” ja „tegu”. Vähi narratiiv koosneb jadast *seisund – seda muutev tegu – muutunud seisund*. Muuhulgas sisaldab seisund (kellegi või ka millegi seisund) omadusi, näiteks tahet ja teadmist, mis muudavad teo võimalikuks. Subjekti objektile suunatud tahet ja selle saavutamist kui uut seisundit saab väljendada narratiivse programmina (NP), selles saab keskenduda nii toimunud muutusele kui ka subjekti tahtele.

Analüüsiks saab eristada diskursuse, narratiivi ja süvatasandeid, samuti süntagmaatilist ja paradigmaatilist vaateviisi (vt ka tabelit p. 2.4.). Praeguse regilaulu-käsitluse puhul on mõttekas eritelu alustamine narratiivsest tasandist, kuna see on kohe nähtaval. Narratiivsele tasandile kuuluvad küsimused – „mida tehti/mis toimus”, „mis selle põhjustas” ning „kuhu teoga jõuti?” Edasi, sügavamal tasandil saab vaadata seoseid väärtussüsteemiga.

Eri tasandid, nagu ka süntaks ja semantika on omavahel seotud. Ehk on siin asjakohane Courtés'i mõte – kui analüütik suudab süntaktilise ja semantilise komponendi vastastikused seosed formaalselt tõestada, muutub ta semiootiliselt veenvaks. (Courtés 1991: 204)

2.1.1. Aktandid

Narratiivsel tasandil paiknevad aktandid on „olendid või asjad, mis mingil viisil ja mingil moel, isegi pelgalt statistide rollis ja kõige passiivsemal viisil, osalevad protsessis” (Greimas, Courtés 1982: 5), need on tekstis esinevad jõud (Rulewicz: 1993). Traditsiooniliselt on aktante aktantsiaalses mudelis kuus.

Aktantsiaalsed rollid aitavad diskursuses luua tähenduslikke trajektoore ehk liikumisteid ja loovad tekstis teatava ennustatavuse, muudavad selle paremini loetavaks, samuti peaks nende tuvastamine aitama analüüsida tekste, milles mingeid elemente on napilt. (Greimas 1987: 113).

1. Subjekt on põhiline tegutseja. Seisundisubjekt ja tegevussubjekt saavad olla ühendatud või eraldi.
2. Objekt. Subjekti tegevus on suunatud objektile, subjekt ja objekt on samal tasandil, aga ei ole sümmeetrilised. Neid eristab tegevuse, funktsiooni suund. (Courtés 1991: 77) Objekt on väärtus, mis võib olla konkreetsem või abstraktsem. Prantsuse keeles sisaldab „objet” nii tähendust „ese” kui ka tähendust „eesmärk”, põhimõtteliselt oleks hea eestikeelne teooria läbi mõtestada, neid termineid eristades. Käesoleva töö eesmärk seda siiski teha ei võimalda.

Traditsioonilises vaates muutub tegevuse käigus subjekt, mitte objekt. Praegu eritletavais tekstides muutub ka see, kellele–millele tegevus on suunatud, sellest nähtusest saaks mõelda kui aktantide kokkulangemisest või omaette narratiivsest programmist.

Ferraro rõhutab, et objektile omistab väärtuse subjekt ning objektide seas saab eristada isiklikke ja ühiskonnas üldisemalt väärtuslikke (Ferraro 2012: 46–47).

Objekt võib olla juba olemas või luuakse tegevuse käigus (Greimas, Courtés 1982: 208).

Teooriaga on juba kaetud, aga praeguse töö jaoks tasub eraldi välja tuua: subjekti suhe objekti saab hõlmata vähemalt järgmist: 1) ise olemasoleva objektiga liitumine (saada objekt endale), 2) hankida olemasolev objekt teisele või teistele konkreetsele isikutele, 3) hankida olemasolev objekt üldsusele (nt Prometheus tõi inimestele tule) 4) luua uus objekt endale, 5) teisele, 6) üldsusele. („Liitumine”, parem väljend oleks ehk „liitumus”, hõlmab siin alati ka vastupidist – objektist eemaldumist, vabanemist). Näited 1. kohta on eriti levinud ja harjumuspärased, aga võimalikud on kõik kuus. Motivatsiooniga seotud väärtused, psühholoogiline sisu võib neil 6 juhul olla erinev.

Objektiga on seotud ka „väärtuste” mõiste. Esemelised objektid on väärtused, mida saab tarvitada. Lisaks on väärtuseks tunded. Need kaks on deskriptiivsed väärtused. Veel on olemas modaalsed väärtused (tahe jne, Greimas, Courtès 1982: 365, nendest allpool).

Objekt saab olemas olla ja ringelda (liitudes ühe või teise subjektiga) kas nn suletud või ka piiramatus väärtusringluses. Kui esimese, suletud ringluse juhul keegi midagi saab, peab keegi teine sellest ilma jääma. Piiramatus väärtusringluses saavad olla tunded ja modaalsed väärtused, esemed liiguvad tavaliselt suletud väärtusringluses (Courtès 1991: 94), aga saavad need mõnes kirjanduslikus aegruumis olla ka piiramatus väärtusringluses.

3. Vastane (ka antisubjekt). Vastast saab määratleda kui kedagi, kes soovib sama objekti, mida soovib subjekt. Eriti ilmekalt näeb vastast suletud väärtussüsteemis, kus objekti saab omada vaid üks kahest; vastasega saab seostada ka igasuguseid subjekti tegevuse takistusi (Greimas 1982: 205, Courtès 1991: 95-97). Ferraro rõhutab erinevust selles, kas takistused või vastutegutsemine kuuluvad omaette narratiivse programmi alla või mitte ja on pigem juhuslik, esimesel juhul on tegu vastasega, teisel juhul mitte (2012: 44–45). See aspekt aitab mõtestada siinses töös analüüsitava materjali.

4. Abiline (*adjuvant, helper*) toetab subjekti püüdusi, temas on kehastunud subjekti jaoks kasulikud omadused, näiteks mingi teadmine.

5. ja 6. Saatja ja vastuvõtja. Saatjalt tulevad vastuvõtjale tegutsemiseks vajalikud modaalsed omadused (tahe, kohustus, suutmine, teadmine), temalt võivad pärineda ka väärtused (Greimas, Courtès 1982: 294). Saatja ja vastuvõtja on samuti ebasümmeetrilises olukorras nagu subjekt ja objekt.

Saatja saab olla korraga nii looväline (transsendentne) filosoofiline kategooria, miski mis „ümbritseb” lugu (st on „enne” ja on „kõrgemal”), kui ka tegelane. Esimese näiteks on Greimasel ajalugu ja jumal, käesolevas töös näeme, et sellises rollis saab ka regilaulus olla

teatav abstraktne nähtus. Juhul kui narratiiv on poleemiline, peaks olema olemas ka anti-saatja.

Skemaatilisel saaks aktante esitada järgmiselt (vrdl Greimas 1983: 207–208, tabel sellisel kujul on esitatud kogumikus „Semiootika” (Salupere 2018: 167):

Saatja -- <i>jumal</i> ajalugu	Objekt <i>maailm</i> klassideta ühiskond	→ Vastuvõtja <i>inimkond</i> inimkond
	↑	
Abiline → <i>vaim</i> töölisklass	Subjekt <i>filosoof</i> inimene	← Vastane <i>mateeria</i> kodanlus

Joonis 1. Aktantide jagunemine. Kalkkirjas klassikalise filosoofia aktandid, püstkirjas marksismi omad. Subjekti tegevus on suunatud soovitud objektile. Klassikalise filosoofia puhul saab objekt olla filosoofi soov teada, marksismi puhul soov inimest aidata.

Kuus aktanti saab paigutada kolmele teljele, soovi telg – subjekt-objekt; võimu telg abiline-vastane ning ülekande telg – saatja/vastuvõtja (Hébert 2020: 80). Sama tegelane võib kehastada mitut aktanti, sama aktant võib jaguneda mitmeks tegelaseks (Greimas 1987: 106). Niisiis subjekt võib olla ka vastuvõtja, samuti võib vastuvõtja olla iseendale saatja. Subjekti mingid omadused saavad olla tema tegelaskujuga liitunud või sellest eraldi, esinedes siis abiliste ja vastastena (Greimas 1987: 112). Subjekt saab abilisel oma käsutusse mingeid omadusi, abilise loomus on kangelase loomusega vastavuses (Greimas 1992: 69–71).

Pindmisel, diskursiivsel tasandil väljenduvad aktandid aktorites ehk toimijates. Osa toimijaist on siinses töös vaatluse all olevais tekstides mitte-inimesed, ka abstraktsed. Greimas ise näeb võimalike toimijatena abstraktseid nähtusi. Mitteinimesi ja kogumeid toimijana on käsitletud ja edasi arendanud ka hiljem mitmed autorid. Kanada semiootiku Gaudreault’ Greimase teooriale toetuv oma huvides tegutsev „kollektiivne subjekt” koosneb elusolenditest (2020: 70–71)¹². Küll sotsiaalse konteksti jaoks ja hõlmates ka tehnilisi nähtusi, on mitteinimesi

¹² Gaudreault seab Greimase subjekti ning viimase tegevust ajendavad motiivid, ja väärtused seosesse Wieneri küberneetikaga ning Maslow’ käsitlusega vajadustest (Gaudreault 2020: 70). (Maslow järgi on vajadused rühmitatavad astmeteks – füsioloogilised vajadused, turvalisus, kuulumine ja armastus, tunnustus, eneseteostus. Samas nende täitumise järjekord ei ole väga jäik (Maslow 1970: 51)). Gaudreault jaotab vajadused ümber neljaks: 1) oma osade-organite (nendena käsitleb Gaudreault käsu-, täitmise- ja teabeorganeid, inimese puhul aju, jalad-käed ja meeleelundid (2020: 70) toimimas hoidmine; 2) kaitse (see hõlmab näiteks ka ehitusi, riietust kui kaitset külma vastu, kaitset psühholoogiliste ohtude vastu jms); 3) küpsuseni jõudmine; 4) reproduktsioon. Kaks viimast sisaldavad füüsilist, intellektuaalset ja moraalselt mõõdet. Maslow’ kõrgemad vajadused (eneseteostusvajadus ning enesetranssendentsivajadus) jaotuvad samuti nimetatud nelja rühma sisse

toimijana käsitletud ka Bruno Latour, lähtudes sealjuures samuti Greimasest ja kirjandusliku narratiiviteooria pakutavast suuremast vabadusest nähtuste mõtestamisel ning etnometeodoloogiast (ANT on Latouri kirjelduse järgi pooleld Garfinkelist ja pooleldi Greimasest. (Latour 2005: 54)). Käesolevas töös on vaatluse all kogum, mis moodustub hingestumisvõimelistest tegelastest kirjanduslikus teoses.

2.1.2. Kanoonilise narratiivi skeem

Greimase kanoonilist narratiivi skeem on ('KNS') on aktantsiaalse mudeli edasiarendus, seda on käsitletud ka Courtés (1991), samuti Hébert (2020).

KNS peamised erinevused aktantsiaalsest mudelist on:

- 1) KNS keskendub rohkem subjekti ja objekti suhtele.
- 2) Abilise ja vastase paar on ära jäetud, need on hõlmatud „suutmisse”, näiteks subjekti mõni oskus või teadmine sisaldub abilises.
- 3) KNS eristab kahte liiki saatjat: saatja-mõjutaja, kes on tegevuse algatamise juures ning saatja-kohtunik, kes on tegevuse tulemuse hindamise ja tasustamise juures. Need saavad olla ka samas tegelases, st tegelane motiveerib ennast ise, loob endale ise suutlikkuse ning hindab ja tasustab end ise (Hébert 2020). Järgnevalt esitan ülevaate KNS osadeks olevatest motivatsioon ning tulemusest, selle hindamisest ja tasust.

2.1.3. Aeg ja ruum

Tulles diskursiivse tasandi juurde, tegevus peab paigutuma aega ja ruumi (süvatasand on Greimasel ajast sõltumatu (Greimas, Courtés 1982: 328), st ajas ja ruumis tegutsevasse tegelaskujudesse. Sealjuures regilaulus, nagu käsitleb Arukask, on selleks üsna täpsed reeglid ja piirangud, nii tegevuskohtade osas (2003: 115–118) kui tegelaskujude kindlapiiriliste rollide osas (2003: 175). Lisaks saavad käesolevas töös vaatluse all oleva materjali puhul aeg ja ruum olla ka toimivad tegelased. Aeg ja ruum saavad seostuda aksioloogiliste väärtustega, st olla nt head või halvad, Greimase sõnu kasutades eufoorilised või düsfoorilised. Greimase topoloogias

(Gaudreault 2007: 74–75). Esimest rühma võiks sõnastada ka kui oma terviklikkuse hoidmist ja korrastatust ning neljas on sisuliselt jätkuvus. Muuhulgas on Gaudreault jaoks oluline mitteinimesest kollektiivne subjekt. Kas praegu käsil olevas töös saaks ka selle vaateviisi abil midagi paremini mõista? Selline küsimuseasetus saab olla muidugi vaid väga põgus ning katseline. Kõrvutades ühelt poolt müüdilises mõttemaailmas ja kujundlikus keeles väljendatud tegevustikku ja teiselt poolt mittemüütilist mõtlemist esindavad küberneetika ja Maslow', mis on suunatud reaalsete olendite ja kogumite analüüsile, tekib hulk eri tasemega, ka filosoofilisi küsimusi, mida käesolevas töös arendada ei saa. Nende kahe vaateviisi kõrvutamine müütiliste regilaulude pinnal võiks olla eraldi teema. Praegu lihtsalt märgiks, et sarnaselt allpool näidatule, ehk saaks ka seda vaateviisi pidi minnes, vaadeldes tegevusi, vajadusi ja eesmäärke kollektiivse subjektiga seotuna, olla informatiivne.

oleksid kirjanduslikus tekstis väljendatud ruumisuhed interpretatiivsed (mitte generatiivsed) (Vrdl Greimas 1986: 48) ning Votsis, vaadeldes ruumisuhteid viisina kuidas tsivilisatsiooni sümboolne looduse-ruumi hõlmamise viis iseloomustab tsivilisatsiooni (2026: 7), liigitab need reflektiivse osa alla (eristatuna aktiivsest osast ja praktilistest tagajärgedest kultuurile) (Votsis 2026: 14).

Kirjandusteose ruumi analüüsiks on aga just Lotman välja arendanud põhjaliku teooria, millele ruumi osas samuti toetun. Põhiseisukohad on lühidalt järgnevad: ruumisuhete mudel on kultuuri üles ehitav keel, nii nagu loomulik keelgi. Ruumisuhed peegeldavad inimestevahelisi suhteid ning aitavad mõtestada tegelikkust (Vrdl Lotman 1990b: 89; Lotman 2006: 367–371). Ruumisuhed kajastuvad ka kirjanduslikes tekstides – miski paikneb või toimub ülal või all, kaugel või lähedal jne. ning võib sellega seoses olla hea või halb, väärtuslik või väärtusetu jne. Teatud ruum saab soodustada teatud tegevust ja sündmusi. Ruumis on piiriga eraldatud erinevate omadustega allruumid, igale allruumile vastavad tema elanikud (Lotman 2006: 367 ja 1990b: 103), tegelased kuuluvad neile määratud ruumi juurde; takistused on tavaliselt kontsentreeritud piirile, kujutavad endast piiri osa (Lotman 2006). Eri seisundis isikute liikumisteed saavad olla eri kujuga (Lotman 1990a: 182). Tegelase sisemisele või välisele muutusele saab vastata ruumiline liikumine (Lotman 1990b: 103; Bahtin 1973: 108).

2. 2. Tahe ja suutmine tegutseda, mõjutamine

Oluliseks Greimase mõisterühmaks on modaalsed väärtused “tahtma”, “võima”, “teadma”, “pidama”. Kuna nende lähtekoht on grammatiline ja tähendusväljad võivad olla eestikeelsest erinevad, siis ka prantsuskeelsed vasted: *vouloir, pouvoir, savoir, devoir*. Tahtmine ja teadmine on seotud olemisega, suutmine ja pidamine tegemisega. Eri keeltes võivad modaalverbid erinevad olla, siiski on tõenäoline, et enamikus keeltes on olemas nii need, mis on seotud olemisega kui ka need, mis on seotud tegevusega (Greimas, Courtès 1982: 195). Gaudreault’ järgi on „pidama” ja „tahtma” mõnevõrra keerulises suhtes (2018: 63–64). Ka käesoleva töö materjalil näeb, et pidamise-kohustuse ja tahtmise eristus ei ole ilmselge. Ka tõde-vale ja näivus on modaalsused (Greimas, Courtès 1982: 369) mida esineb rohkesti imemuinasjuttudes, need aga käesolevas materjalis erilist kaalu ei oma, vaadeldud tekstides on igauks see, kes ta on, kellelgi ei ole kellegi teise rolli suhtes ekslikke kujutlusi.

Tegevus saab Greimase järgi olla „lepinguline” või „poleemiline” (kasutan ka „võitluslik”).

Lepingulist ja poleemilist saab näha subjektide vaheliste suhete tekkimise kahe viisina (Greimas, Courtès 1982: 59), kahe vastaspoolusena, mida alati väga selgelt eristada ei saa (Greimas, Courtès 1982: 38). Leping muudab kõigi osaliste staatust/olukorda, on kas ühepoolne, üks pakub välja ja teine nõustub ning teeb vastavalt esimese tahtmisele, või toimub nõustumine ja tegutsemine vastastikku. „Poleemiline” on eriti näha siis, kui eeldada, et objekt on üks, jagamatu ja seda on võimalik saada vaid ühel.

Mõjutamine seostub muutusega tegelase tegutsemistahtes, see võib suurenedada või väheneda. (Kasutan „manipuleerimise“ asemel ka „mõjutamist”, sest see vastab eesti keeles sisule täpsemalt. Greimase, Courtès’i ja Hébert’i kasutuses on „manipuleerimine“ neutraalne mõiste, kasutatuna psühholoogilise ja moraalse sisuta.)

Mõjutamisel on hõlmatud kolm subjekti, mõjutaja (S1) põhjustab selle, et S2 teeb midagi, liitmaks (või lahutamaks) S3 objektiga. Kaks neist või ka kõik kolm võivad esineda samas tegelases. (Greimas käsitleb seda sõnastikus „sünkretismi” all (Greimas, Courtès 1982: 326; ka Courtès 1991: 99).

Hébert’i käsitluses saavad „mõjutamine” ja „lepinguline” olla narratiivis samaaegselt (2020: 111), Ferraro käsitleb neid nii, et üks välistab teise, lepingu puhul on kummalgi subjektil oma eesmärk, mõjutamise puhul mitte, subjekt võtab omaks saatja eesmärgi (Ferraro 2012: 48). Greimase sõnastik väljendab pigem gradatsiooni, mis ulatub heatahtlikust lepingust sunninini, mis on poleemiline (Greimas, Courtès 1982: 238).

Teostamine eeldab tahte ja võime olemasolu (Greimas 1987: 110), aga mõjutamine, isegi edukas, ei vii tingimata elluviimiseni; näiteks „suutmine” võib olla ebapiisav. (Hébert 2020: 111).

Arvestades 3 subjekti, seda, et tegu saab olla nii mentaalne kui ka ainealine, ja hõlmatud on 4 modaalsust nii jaatavas kui ka eitavas vormis, on kõiki võimalikke kombinatsioone arvestades tegu mahuka uurimisvaldkonnaga, käesolevas töös analüüsitavates narratiivides langevad kolm subjekti siiski pigem kokku.

Mõni tegu paistab ilmselgelt motiveerituna, olgu siis kellegi poolt, mõnest sündmusest, sh olukorra halvenemisest (haned peletatakse ja hanekarjane tahab neid tagasi saada) või seetõttu, et selle juhuslik, eesmärgipäratu tegemine on ebatõenäoline (maailma taasloomine, leitu vaka alla panek). Mõne teise teo puhul motiveeritust alguses nii selgelt ei näe (hanede peletamine, leitud linnu kojutoomine). Greimase järgi, erinevalt Bremondist, vaadatakse sündmustikku lõpust lähtuvalt (Courtès 1991: 88-89). Võrdluseks, ka Lotmani järgi tunnistatakse tagasivaates

toimunu ainuvõimalikuks (Lotman 2001: 28) Praegu vaadeldavais narratiivides on tegevuse lõpus näha nende tegude vajalikkus, niisiis ei ole siin vaja esitada teooriat juhuslikuna paistvate tegude kohta.

Lisaks küsimusele „miks tegelane tegutseb”, on tegevustikus vahel nähtavale toodud selged valikuolukorrad, milles lisandub küsimus sellest, miks tegelane tegutseb ühel või teisel viisil. Valikuolukord toob tegelase omaduste ja modaalsuste (“tahe”, “suutmine”, “teadmine”, “pidamine”) kaudu nähtavale selle, mis süvatasandil (või Toropi aegruumi „autori metafüüsilisel tasandil”) olulist. See võib olla näiteks müüdis lahendamisele kuuluv vastuolu (vrđl Lévi-Strauss) või näidata väärtusi. Valikuolukord võib olla põimunud kordusega. Viimane, seotuna sama isotoobiga omakorda saab elementi rõhutada, anda konnotatiivsuse (Courtés 1986: 130, 244).

2.3. Tegevuse tulemus, tasustamine ja tasu

Tegevuse tulemus, tasustamine ja tasu vastavad KNS-i viimasele osale ehk sanktsioonile. Millegi õnnestumise hindamisel ja „tasustamisel” on vajalikud vähemalt hindav subjekt, hinnatav nähtus ning mingi mõõdupuu, väärtussüsteem, aksioloogia (Greimas, Courtés 1982: 267), samuti võimalik „tasu”.

Väärtussüsteemi saab tekst kajastada motiivide (isotoopide) eufooria ja düsfooriana ning nende seosega teose aksioloogilisel teljel. Teksti figuratiivsed (ehk tajutavad) motiivid ning abstraktsed mõisted (näiteks elu ja surm) kategooriad paiknevad eufooriliste-düsfoorilistena (tüümilistena) aksioloogiateljel, s.t. mõisted ja motiivid paiknevad meeldivate või ebameeldivatena hea-halva teljel. (Greimas, Courtés 1982: 21). Hébert vaatab abstraktsemalt – on võimalik ka näiteks selline aksioloogia, et elu ja surm ei vastandu, vaid paiknevad mõlemad kas telje „hea” või „halva” poolel. (Hébert 2020: 128). Väärtuste paiknemine saab olla paradigmaatilisem, nii et nende seos tegevustiku mehhanismiga on nõrgem, või ka kajastudes rohkem ka tegevustikus, sündmuste üldises kulgemises, lähtudes sellest, et tegelase tegevus millegi nimel on seotud väärtussüsteemiga (süntagmaatika), olgu see siis esitatud läbi ilmeka ja esile tõstetud vastuolu või mitte. Sealhulgas on võimalik gradatsioon – asutakse tegutsema, probleem lahendatakse, probleem lahendatakse nii, et tekib kõrgem kvaliteet (Kõngäs ja Maranda 1962).

Õnnestumist on lihtne kindlaks määrata, kui mõni tegelane midagi ilmselt tahab ja tegevuse

tulemusel tekkinud olukord on tahetuga võrreldav. Samuti võib see olla suhteliselt kindlaksmäärav siis, nüüd juba väärtussüsteemi kaudu, kui kehtiv väärtussüsteem on teada ja tulemust saab sellega võrrelda. Alati, eriti kaugemate kultuuride puhul, ei pruugi see kindel olla. Lisandub võimalus, nagu näitab Ferraro, et peategelase väärtussüsteem erineb kehtivast või tegelaste väärtussüsteemid on erinevad (2012: 46; 2015: 150), sel juhul saab õnnestumist vaadata erinevatest seisukohtadest. Müüdi puhul võib lisanduda ka eripärasem väljendusviis.

Õnnestumise küsimus tegevustikus on oluline, sest kunstiline mudel „*taashuues üksiksündmust, taasloob ta ühtaegu ka kogu maailmapilti; jutustades kangelanna traagilisest saatuses, jutustab ta maailma traagikast üldse. Seepärast on meie jaoks nii tähendusrikas hea või halb lõpp: see ei anna tunnistust üksnes ühe või teise süžee lõpuleviimisest, vaid tervest maailmapildist*” (Lotman 2006: 364).

2.3.1. Väärtussüsteem tegevustikus

Süntagmaatilisemat lähenemist, tegevuse tulemust seotuna narratiivi väärtussüsteemiga käsitlevad Proppi ja Lévi-Straussi jälgedes käinud Elli-Kaija Kõngäs ja Pierre Maranda (1962), vaadeldes süžeed maailmapildi kajastajana müüdis ning keskenduvad vastuolu vahendamisele ja selle edule. Nende skeemi järgi saavad tekstis olla järgmised olukorrad:

- 1) tekstis on vastuolu, seda ei püüta vahendada – mudel I (siin on näiteks lüüriline laul, milles kujundite kaudu väljendati vastaspoolusi ning soome korduslaul, milles sõtta läinud Antero naaseb alles teatava omakse surmateate peale, st mingi väärtus oli olulisem kui teine);
- 2) tehakse vahenduskatse, see ei õnnestu – mudel II;
- 3) toimub edukas vahendamine, midagi juurde ei teki – mudel III,
- 4) toimub edukas vahendamine, miski kasvab – mudel IV. (Kõngäs ja Maranda 1962)¹³ „Vahendaja funktsiooniga toime tulevate tegelaste võrdlus on tähendusrikas suurte kultuurialadel ... Euroopas ja tõenäoliselt ka teistes optimistlikes, „võitvates”, rikastes kultuurides on palju IV mudelit” ning „kui ei proovitagi vahendada, võib see näidata lootusetust ja ebavõrdseid võimusuhteid”. (Kõngäs Maranda ja Maranda 1971: 87). Sarnast väljendab Greimas (1987: 137) – Euroopa kultuuris väärtustatakse loojana aktiivse tahte ja vastupanuga aktantsiaalseid rolle.

¹³ Piirid ei paista alati selged, näiteks võiks küsida, kas Antero sõttamineku loos polnud tegevuses siiski ka vahenduskatset, aga see jääb praeguse teema piiresse välja.

2.3.2. Hindaja, hindamine, tasustamine

KNSi huvitab aktant saatja-kohtuniku läbi viidud subjekti tegevuse hindamise ja tasustamise (ka „sanktsioneerimine”) kulg. Selle vaate järgi pakub saatja subjektile lepingut ja pärast hindab selle teostamist (Ferraro vaates on see saatja poolt sellise olukorra loomine, et subjekt internaliseerib saatja väärtuse-objekti ja lepinguga on tegu vaid siis, kui eri aktantidel on omad vastastikku seotud väärtused (2012: 48).

Sanktsioneerimine saab toimuda ainult lähtuvalt aksioloogiliselt määratud väärtustest (Courtés 1991: 100). Mõjutamine ja hindamine on mentaalsed tegevused, aga lepingu täitmine võib toimuda nii mentaalsel kui ka esemelisel tasandil (samas).

Vaadeldes üldisemalt, juhtumeid, mil saatja-kohtunik ei ole tegelasena narratiivis kohal, tuleks küsimus sõnastada nii: millele vastab loo jooksul toimunud muutus? Hindamise eeldus on ka siin „aksioloogiliselt määratud väärtuste universum”, aga nüüd tooduna loovälisemale tasandile – lugejal-kuulajal tuleb endal teostada mentaalne operatsioon, otsustamaks – kas narratiivis tekkinud olukord ongi subjekti jaoks tasu. (See kuulub Greimase teoorias enontsiatsiooni valdkonda ja jääb praegusest käsitlusest välja)

KNS mudel huvitub ka sellest, mida tegelane tehtu eest saab. Tasu võib olla järkjärguline või diskreetne, positiivne (preemia) või negatiivne (karistus) ning esemeline (näiteks kuld kingiks) või mentaalne (näiteks tunnustus). (Hébert 2020: 114) Lihtsamal juhul langeb subjekti püüeldud objekt tasuga kokku, samas ei pruugi see alati nii olla, niisiis võib ka tasu olla valmis või loodav.

Tegevuse ja sanktsiooni vaheline erinevus ei ole sisuline, vaid sõltub tegevustikus paiknemisest (Courtés 1991: 216), samasugune tegu võib osutada nii „tegevuseks” kui ka „sanktsiooniks”. „Kanooniliselt”, st teatud narratiivide puhul tüüpiliselt, saab tasu subjekt. Praegu analüüsitavates narratiivides näeme aga subjekti ja tasu mõnevõrra lõdvemat seost, tasu jaguneb üldisemalt.

2.4. Kokkuvõtlik generatiivse trajektoori tabel

Andmaks paremat ettekujutust sellest, kus paikneb käesoleva uurimuse eritelu, järgnev tabel, milles eri tasanditega seotud mõistete paiknemine. Käesoleva töö algpunktiks on narratiivne tasand, aga töö ei piirdu vaid sellega, sest kõik osad on seotud.

		<u>Süntaktiline</u> /süntagmaatiline/ /Rõhuasetus kasutusel, näited: Propp „Imemuinasjutu morfoloogia” Courtés 1991. „Analyse sémiotique du discours: De l’énoncé à l’énonciation”	<u>Semantiline</u> /paradigmaatiline/ /Rõhuasetus kasutusel, näited: Propp „Imemuinasjutu ajaloolised juured” Courtés 1986 „Le conte populaire : poétique et mythologie”
semio-narratiivne	<u>Süvatasand</u> (virtuaalsed väärtused)	/Jaatus, eitus/	/aksioloogiad düs- ja eufooriline/ /Kultuur-loodus, elu -surm/
	<i>Narratiivne</i> /aktualiseeritakse virtuaalsed väärtused/	/Kirjeldatuse seisundi muutusi; NP; KNS leping, poleemiline/	/Modaalsused, subjekti soov objekti suhtes; subjekti tahe, teadmine ... nende omandamine = kvalifikatsioon aktandid/
diskursiivne	Diskursus /realiseerimine/	Isikustamine, ajalikustamine, ruumistamine	Teema, figuur/st figuratiivne kui tajutav;/ /isotoopia/ aktor e. toimija

Joonis 2. Eri tasandite omavaheline seotus. Tabeli aluseks on Greimas 1982:134, lisatud on seotud allikate põhjal kaldkriipsude // – vahel olev tekst.

Kõige abstraktsem on süvatasand, kus esitatakse teksti aluseks olevaid põhiväärtused, näiteks elu ja surm, loodus ja kultuur. Narratiivsel tasandil seonduvad väärtused aktantidega, muutuvad tegevuslikuks, toimuvad seisundimuutused. Diskursiivsel tasandil tekivad konkreetsed tegelased, tegevuskohad ja -aeg, ajaline järjestus.

2.5. Metoodilise lähtekoha täpsustusi

Siinses töös narratiivi uurides on lähtutud tegevustikust, st sellest, et tegelane teeb kirjeldatud tegusid. Paljudel juhtudel on võimalik, et tegemist on kas kujundliku viisiga väljendada midagi, mida otsesõnu ei soovitud väljendada; rituaalse praktikaga, sooviga sõnade abil tegelikkust teatud viisil kujutada või muuta. Kõiki neid kihte oluliseks pidades, keskendub praegune uurimus tegevustikule.

Folkloristi pilgu jaoks võib järgnev linde hõlmav arutlus olla esitatud üsna linnulennult. See on tõsi selles mõttes, et kogu väga mitmekesiste teisendite ja kujundite kirevusest on astunud samm eemale, piirkondlikku ja lauljate isikupära jääb vaatluse alt välja, samas loodetavasti

aitab see näha uuritava muid külgi. Seda tasakaalustab punkt 3.5 ülevaatega „linnu” jt motiivide tõlgendustest.

Kui näha samasse regilaulustikku kuuluvate tekstide terviklikku kogumit, eri regilaulutüüpe sama tekstina, siis kui palju võib samu-sarnaseid tegelasi vaadata ühe tegelasena? Ühelt poolt, alustades küsimusest, kuidas konkreetne laulu esitaja andis tähenduse teatud tegelasele, võiks kahelda isegi selles, kas sama laulja sama laulu eri esituste vahel on sama tegelase mõtestamise osas täielik samasus, näiteks kas sama laulja lauldud eri teiseis olevad Hanekarjased on võrreldavad. Selline küsimus võiks lauliku elukäiku ja kujunemist uurides olla üsnagi tulemuslik. Teiselt poolt saaks ehk põhimõtteliselt samana mõtestada näiteks kõigi regilaulutüüpide kõiki linde. Kas „Loomises” loojalinnu taevasse pandud päike on seesama päike, kes tuleb „Tähemõrsja” tüübis kosja? Päikesel saab olla muidugi eri olukordades aktualiseeruvaid eri aspekte – näiteks looduslik, mütoloogiline, personifitseeritud. Kui mingis vaates saaks alustada pigem üksikult ja eeldada, et need kaks päikest on lauliku jaoks eraldi, siis praegu Greimasest lähtuva semiootilisema vaateviisi juures alustan eeldusest, et neid võib samastada.

Ükski teisend ei saa sisaldada kõiki tüübi olulisi motiive. Kuna tüüpidest on palju teiseis, siis nende kõigi üksikasjalik eritelu ei ole käesolevas töös võimalik. Lähtun orientiiriks olevaist teiseisest ja tüübilähedasemate tegevuste kokkuvõttest. Kokkuvõte on muidugi teataval määral subjektiivne. Teoreetiline võimalus – koostada mingite tunnuste alusel olulisemad sarnaste teiseisite rühmad ja eritleda igäühest üht näidist, sisaldaks samuti subjektiivsuse ohtu ja seda kahes etapis – nii arvukate motiivide määratlemisel jaotuse jaoks olulisteks-ebaolulisteks kui ka teiseisdirühma sees valiku tegemist, sest võimalik on, et ka sellel tasandil ei leia piisavalt kõikehõlmavat teiseisidit. Lisaks tähendaks see mahukat ja pigem folkloristliku loomuga tööd, mis viiks tähelepanu käesolevate uurimisküsimuste juurest eemale. Sama eesmärgi saavutab sellise kokkuvõtte tegemine, milles on esitatud olulisemate teiseisdirühmade erisused, samas selliselt loodud „mudeli” koostamine on oluliselt vähem töömahukas ja see on eriteluks ka ülevaatlikum, sest kõik kordused ja paralleelread ei ole praeguste uurimisküsimuste vaates olulised.

Töö käigust – magistratöö kirjutamisele eelnevatel aastatel lugesin tüüpide teiseisidid läbi ja tegin osade motiivide kohta tabelleid. Praegune uurimisküsimus ei olnud sel ajal veel täpsemalt formuleeritud, jälgisin sündmustiku kulgemise osas olulisi motiive. Magistratöö kirjutamise ajal lugesin üle osa teiseisidid, aga lähtun ka varasematest märkmetest ja tabelitest, ajaline piirang ei võimalda kõigi tüüpide kõiki teiseisidid uuesti läbi lugeda. Kuna eesmärgiks on

uurida olulisemat motiivistikku, ei oleks see tegelikult ka vajalik.

3. Analüüs

Vastavalt kirjeldatud meetodile analüüsin uuritavate regilaulutüüpide tegevust, tegelase motivatsiooni teket ja tegevuse tulemusega seonduvat, pärast seda esitan suurema pildi näitamiseks rea olemasolevaid, pigem paradigmaatilisele poolele kuuluvaid motiivide tõlgendusvõimalusi.

3.1. Aktandid ja tegevus

Et vaadata tegutsemistahte ja -võime tekkimist ning tegevuse edukust ja tasu, peaks kõigepealt vaatama, mis toimus, milline on muutus alg- ja lõppoleku vahel, millised teod selleni viisid ning kes on peategelane ning mida lugeda narratiivi peamiseks tegevuseks, või tuleks otsustada, kelle-mille puhul neid uurida. Mõnikord on see ilmne, mõnikord vähem, ja olulistena saabki näha ka mitut vaatepunkti või tegevust.

3.1.1. Tegevuse kulg, narratiivne programm (NP)

„Loomine” Algul olid maailmas küll meri, õunapuu, koppel, kiik, vahel ka toimuvat tunnistav ja loojalinnuga suhtlev antropomorfne tegelane, lõppolukorras on (taas)tekinud maailma uued elemendid (päike, kuu, täht, kivi jne). Tegevus on mõtestatav maailma taastekkena, korrastamisena. Tegevustikule ei vasta lihtne skeem, milles subjekt liitub objektiga, siin objekt alles luuakse, samuti ei loo Loojalind maailma eelkõige endale. Subjektiks, kelle olek muutub, kellele tekivad mingid uued omadused, on maailm, tegutsevaks subjektiks aga Loojalind, st oleku – ja tegevussubjekt ei lange kokku. Kui tahta näha subjekti objekti endale saamas, peaks Loojalindu ja maailma analüüsima selliselt, et on olemas mingi mahukam subjekt, mis hõlmab nii ruumi (st maailma) kui ka linnu.

NP subjektiivse tahte osa on väljendatud selgelt – taasluua maailm. Loojalind on kõigis episoodides kohal, on loogiline käsitleda teda peategelasena. Üksteisele järgnevad NP-dena pesakohalik ja pesa punumine (mõnes teisendis eelneb sellele Loojalinnu enda teke) ning

seejärel põhitegevusena maailma taasloomine.

„Tähemõrsja” Tegevuse käigus on tekkinud Tähemõrsja ja tema abielu, tegevuse algul neid ei olnud. Tegevuse käigus lakkab olemast leitu, sest muutub Tähemõrsjaks. Greimase mõistestikus omandab ta kasvades inimese omadused, inimese kuju, mõnel juhul üleüldse elususe, veelgi rohkem, välise metamorfoosiga kaasneb muutumine leitavast objektist tegevuse subjektiks, kes hiljem teeb valiku kosilaste hulgast.

Tähemõrsja on kõigis episoodides kohal, olgugi et narratiivi alguses paistab ta esmapilgul tegevuse objektina, siiski on müütilises aegruumis kujutletav ka võime põhjustada enda leidmine.

Subjektiiivse tahtega NP-na saaksidki üksteisele järgneda ehk leitu tahe olla leitud ja saada vaka alla kasvama, tahe viia leitu koju, tahe panna leitu vaka alla kasvama, leitu tahe kasvada ja muutuda neiuks. See jada, kantuna eri tegelaste järjestikusest tegevusest, saaks olla kokku liidetav kui Tähemõrsja kasvamine, subjektiks võiks olla iga tegelane neist või ka kõik kokku.

Keskseks võiks pidada nii leidmist, linnust neiuks muutumist kui ka Tähega abiellumist, eesmärkides on teatud „ühest teise kasvamine”. Sama narratiiv võiks olla esitatud linnu leidja, vaka alla panija või kosilaste seisukohast. Viimane vaatepunkt, erinevalt Lindneiu poolt nähtud sündmuste sujuvast vastuoludeta kulgemisest, võiks sisaldada puuduse teadvustamist („Elas kord Kuu, ta oli väga üksik” – mida muidugi tekstis ei ole) ning Päikese ja Kuu poolt ka ebaõnnestunud lahenduskatset.

„Haned” Alguse ja lõppolukorra vahel – ”hanede” osa lõpuks on haned kui tervik lakanud olemast, nende asemel on luud, veri jms. Teise osa alguse ja lõpu puhul on sama see, et vahepeal tekkinud Suurt Tamme ei ole. Mõnes teisendis on lakanud olemast raiuja, mõnes on lisandunud tammest tekkinud esemed.

Subjektiiivse tahtega NP-na saaksid järgneda 1) Hanekarjase tahe hanesid enda käes hoida ja need tagasi saada, 2) Peletajal ehk haned endale saada või mõisasse viia, aga kumbki ei ole eriti tugevalt väljendatud, nii et samahästi võib Peletajal omaette NP puududa. 3) „Mõisal” võiks olla NP haned endale saada ja neid kuidagi ise kasutada, see võiks olla iseloomulik reaalelu mõisa puhul, regilaulu teisendites seda alati väga tugevalt esitatud ei ole. Hiljem on 4) Hanekarjase NP saada kasvama Suur Tamm ja kui tamm liiga suureks kasvab, on Hanekarjase NP 5) korraldada tamme raiumine.

Hanekarjane on (sõltuvalt teisendist) aktiivsena kohal, välja arvatud episoodis, milles „vend” raiub tamme, samas võiks Hanekarjane osaleda seal, eriti jutustaja rollis, vaatlejana. Ka

siin esineb eesmärkide „ühest teise kasvamine”, järgnevus – hoida hanesid, haned leida, tamm kasvama saada, liiga suur tamm raiuda. Tegevust saaks jälgida ka hanede, „Mõisa”, Tamme või Raiuja seisukohast.

3.1.2. Abiline, vastane, saatja, vastuvõtja

Aktantsiaalses mudelis on välja toodud eraldiseisev abiline, KNS järgi sulandub abiline subjekti sisse, ja selle vaateviisiga on praegust materjali parem mõtestada. Siis pole vaja arutleda, kas Leidja on Lindneiu abiline, Lindneiu Eidekese abiline, kas Peletaja või Hanekarjane on Tammeks pürgiva Hane abiline või „Mõis” on Tamme abiline – need ja muud vaateviisid on võimalikud, pigem võiksid kõik koos moodustada subjekti.

Kas ori, keda ei saadeta hanesid otsima, võiks olla kulunud või välja arendamata valekangelane? Keegi, kelle ebaõnnestuv oletatav teekond toob paremini esile tõelise kangelase oskused, omadused ja õiged valikud? Imemuinasjutu ja ehk mõne muu žanri loogikale see vastaks, aga see ei pea tingimata nii olema.

Tähemõrsjaks kasvamise episoodis, milles leitu on eidekese poolt vaka alla pandud, toimub protsess, milles midagi väljastpoolt ei lisata ega ära ei võeta (Lotmani mõistestikus saaks toimuvat võrrelda ka kirjeldusega kultuuriprotsessist, mille käigus piiri tagant või perifeeriast tuuakse midagi keskmesse, sellele järgneb sisemine immanentne areng (eristatuna arengust välismõjutuste mõjul) (vrld Lotman 2001 [1992]: 80).). See on viibimine teatud omadustega kaitstud ruumis ja on aja kulg, sellise aja kulg, mida Bahtin nägi „rohkendavana”. Selline aeg ja ruum on Tähemõrsja kasvamisel vajalikud, neid ei saa asendada miski muu, ükski muulaadne tegelane. Ka „Loomises” toimub sarnane protsess, aja kulg kaitstud ruumis, kuni linnupoegade koorumiseni. Põhimõtteliselt on sellega ka võrreldav Suure Tamme kasv. Niisiis saaks ka aega ja teatud liiki kaitsvat ruumi näha osalistena, eripäraste abilistena. Selline, erilist kasvu ja muutust ning elu toetav ruum paikneb vaadeldud regilauludes pigem kodu lähedal (vakk aidas, meie koppel ja kiik, Suur Tamm peiu või enda õues, vt allpool punkti 3.6 funktsioonidest).

Kes võiks olla vastane? „Hanedes“, kui näha tegevuse eesmärgina hanede omamist, võiksid selleks olla hanede Peletaja ja „mõis“. Peletaja tegevuses ei ole samas eriti näha soovi neid endale hoida, st. nagu eespool nimetatud, ehk pole tal vastavat tugevat NP-d. Mõis teeb hanedest toidu ja mööbli, need paistavad nähtavale ilmuvat aga eelkõige Hanekarjase

saabumisega seoses, ei paista välistatud, et eesmärk ongi neid Hanekarjasele pakkuda. Kummalgi juhul ei näi toimuvat „kanoonilist“ objekti endale saamist.

„Tähemõrsjas” võiksid Päike, Kuu ja Täht olla omavahel vastased, aga tegevustikus ei paista nende üksteise vastu tegutsemist. Mingis vaateviisis võiksid nad kujutada sama tegelase gradatsiooni. Courtés'i järgi võiks kolmekordistamine olla ka viis anda neile konnotatiivne mõõde, st viia need praktilisest vallast müüdilise valda. (Vrdl Courtés 1986: 244), kolmekordistamine saab olla iseloomulik kvalifikatsiooni omandamisele (Greimas, Courtés 1982: 353), Tähemõrsja otsuste tegemise poolt vaadates võikski toimuda kvalifikatsioon.

„Loomises” paistab võimalik vastane veel vähem välja.

Kui lähtuda määratlusest, et vastane on eriti omane suletud väärtusringlusele, siis loomisele keskenduvast narratiivis seda ei pruugigi tingimata leiduda.

Võiks uurida ka võimalikku saatjat ja anti-saatjat ning nende väärtussüsteeme.

„Loomine“ - Kui perioodiliselt taasluuakse korrastatud maailm, siis saatjaks on tsükliline maailmapilt. Vastandpoole objektiks võiks olla olematu maailm, korrastamata maailm, vales korras olev maailm. Vahe korra ja korra puudumise vahel ei pruugi sealjuures olla absoluutne, see saab olla järkjärguline, maailm on kas rohkem või vähem korrastatud. Kuna juba olematu, korrastamata maailma poole püüdleva NP-ga vastast tegevustikus ei näinud, siis tema taga olevat anti-saatjat leiab sellest narratiivist veelgi vähem.

„Hanedes” ja „Suures Tammes“ on olukord kergelt teistsugune, kokkuvõtteks siiski „Loomisega” võrreldav. Objektideks saaksid olla ühelt poolt elu jätk, teiselt poolt oleks elu puudumine, Kui ühel pool on kontrollimatu tasakaalutu kasv, siis teisel pool on tasakaal ja mitte-ekspansionism.

„Tähemõrsja“ - Kui ühel poolel on maailma, taeva ja maa korrastatud suhe, taevafääri tegelaste omavahelised suhted (lind ja taevakehad), siis vastandpoolel võiks olla maailma korrastamatus, maa ja taeva suhte puudumine, taevafääri tegelaste vale või puuduv suhe. Kui ühel pool on pikem vaade ja ennustatavus, siis teisel pool on kohene kasu, mis halvasti ette ennustatavas maailmakorralduses võiks olla tegelasele ahvatlev. (Tähe ennustatav korrapärane käitumine vs. päikese ja kuu tujukus ja ennustamatus ning „Laseme Lindneiu üles kasvada” või „Leitu, sõjasaak keedupotti”).

Kolme narratiivi peale kokku paikneksid väärtustena siis sүvatasandil vastavalt kord ja korrastamatus, elu ja elu puudumine, tasakaal ja tasakaalutus, ekspansionism ja mitte-

ekspansionism, pikemaagne ja lühike vaade. Loetelu teised liikmed, mis vastaksid anti-saatjale, pole aga tegevuses antikangelastena omaette tugeva NP-ga eriti esindatud.

3.1.3. Aktantide tabel

Et aktantidest paremat ülevaadet saada, paigutan need punktis 2.1.1 esitatu eeskujul tabelisse.

„Loomise” aktandid oleksid selliselt: (põhjalikum selgitus on esitatud kokkuvõtvas tabelis)

Saatja — tsükliline korrastatusele suunatud maailmapilt	Objekt elu jätk tasakaal korrastatus	→ Vastuvõtja kõik olendid
	↑	
Abiline → kõik olendid, keda kehastab tegelasena näiteks Loojalind, aga ka „rohkendava” aja kulg kaitstud ruumis	Subjekt kõik olendid, olendkond kui „maa-ilm” tsüklilises maailmapildis toimiv subjekt	← Vastane puudub (sest ei ole sellist oma narratiivse programmiga tegelast)

„Hanede” aktandid saaks paigutada tabelisse järgmiselt:

Saatja — tsükliline korrastatusele suunatud maailmapilt	Objekt elu jätk korrastatus tasakaal mitte-ekspansionism	→ Vastuvõtja kõik olendid
	↑	
Abiline → kõik olendid, keda kehastavad tegelastena näiteks Hanekarjane jne, sh ka „rohkendava” aja kulg kaitstud ruumis	Subjekt kõik olendid, olendkond kui „maa-ilm” tsüklilises maailmapildis toimiv subjekt	← Vastane puudub Suure Tamme kontekstis, võiks kehastada „mõis” ja Peletaja „Hanede” osas eraldi

„Tähemõrsja”:

Saatja — tsükliline korrastatusele suunatud maailmapilt	Objekt korrastatus pikem vaade	→ Vastuvõtja kõik olendid
	↑	
Abiline → olendid, keda kehastavad tegelastena nt. Leidjaneiu, Lindneiu, Eideke jne, aga ka „rohkendava” aja kulg kaitstud ruumis	Subjekt kõik olendid, olendkond kui „maa-ilm” tsüklilises maailmapildis toimiv subjekt	← Vastane puudub

Kokkuvõtlikult oleks tabel selline:

Saatja — tsükliline korrastatusele suunatud maailmapilt	Objekt tasakaal elu jätk korrastatus	→ Vastuvõtja ** kõik olendid
	↑	
Abiline → kõik olendid, keda kehastavad tegelastena näiteks Loojalind, Eideke, Leidjaneiu jne, sealhulgas ka aga ka „rohkendava” aja kulg kaitstud ruumis	Subjekt kõik olendid, olendkond kui „maa-ilm”** tsüklilises maailmapildis toimiv subjekt	← Vastane puudub***

*Maa-ilm - Hingestumisvõimeliste maa ja taevaga piiratud ruumis olevate nähtuste ja olendite kogu, millelaolist võiks eeldada animistlikku maailmapilti. (Vrdl Jaan Undusk (2004), Marshall Sahlins (2022))

**Abiline, subjekt ja vastuvõtja on suhteliselt sarnased, see tuleneb nii narratiivi loomust, kus subjektina saaks näha eri tegelasi, samuti animistlikust, aga ka kogukondlikust maailmavaatest, milles „mina” või inimene ei ole rõhutatult tähtsal kohal. Saatja on sama, kuna maailmapilt on

sama.

***Vastast praegu vaadeldavais narratiivides süstemaatilise, oma tahte ja narratiivse programmiga aktandina ei tuvastanud, ja mittedualistlikus maailmapildis saabki olla ka nii.

3.2. Tahe ja suutmine tegutseda, mõjutamine

KNS järgi toimub narratiivi kolmanda osana Saatja-mõjutaja poolt subjekti motivatsiooni kujundamine. Kui Hébert'i (2020: 115) näitena esitatud varese-rebase valmis oli tahte tekkimine selgelt esile toodud (rebane kiitis varese ilusat lauluhäält, nii et viimasel tekkis soov seda näidata, ta avas lauluks noka ja pillas juustu rebasele), siis praegu uuritavas materjalis pole motivatsiooni kujunemine alati välja toodud. See iseenesest ei tähenda, et tegelased ei tegutseks mingi eesmärgi või hüve nimel.

„Loomises” saabubki Loojalind tegevusse maailma taasloomise tahte ja teadmise, nende kujunemist ei näidata.

Teadmises sisalduvad teadmine tegutsemise viisist – igasuguste omadustega kiik või põõsas ei sobi – samuti aga tsüklilisest maailmapildist kui Saatjast tulenev „milleks teha”, see saab olla ka tulevikuvajadusena millegi mäletamise kaudu: „Kui maailma ei korrasta, siis tekib selline ja selline probleem”. Tahe saab olla mingis suhtes subjekti enda või kellegi teise hüve - huvi - -vajadusega, nagu eespool esile toodud – midagi luuakse kas endale või teistele.

Loojalinnu poolt vaadates – kas võiks tal endal olla mingi ruumiga seotud lahendamist vajav probleem? Ingeri teisendis (E, StK 20, 17/8 (8)) on pesakoha otsimises meelegeid, mis näitaks probleemi. Sarnast motiivistikku, et mitte iga paik ei sobi, leidub ka muudes teisendites. Esineb ka kujundit, jälle ruumilisena, milles looialind, peale seda, kui pojad on taevasse jaotatud, lahkus. „Ise ta lendas ilma maale, / Pea tal paistis pealta päeva, /Jalad alta arva metsa.” (H II 10, 263 (14)). Ta on loonud, poegi taevakehadeks, ka kiviks paigutades uue ruumi. Kas ta ise „ilma maale” lennates jääb loodud ruumi, selle tuuma, serva või lahkeb muusse ruumi, ei ole selge, st ei ole selge, kas ta enda „ruumiline probleem” maailma taasluues laheneb. Sobiv pesaruum paistab siiski olevat vahend järgmiseks sammuks, Loojalinnu tegevuse eesmärk ei ole tema endaga seotud hüve, vaid üldine hüve, maailma korrastatus kõigi jaoks, ta ei loo-taaskorrasta maailma eelkõige iseendale.

Tahtest eraldiseisvast kohustust otseselt ei näe, kohustuse külg võib muutuda nähtavaks, vaadates eri tegelaste tegevusi koos ja seotuna väärtussüsteemiga.

Teine viis on näha Loojalindu osana millestki suuremast, see miski suurem, olgu hetkel lihtsalt nimega „Suurem toimija”, vajaks korrastatust ja kestvust ning tegutseks nende väärtuste nimel.

„Hanedes” näeme esmapilgul ajendit, hanedest ilmajäämisel tekib probleem, olukord on tasakaalust väljas ja tasakaal tuleb taastada. Toimub järjestikku probleemi teadvustamine, koju kurtma minek, taipamine, et ori ei saa otsida, tuleb otsida ise. On tahe ja piisavalt teadmist, et kodunt teele asuda, vahel ehk abivahendina kaasa saadud kakukesega. Kündjaid kohates on olemas või lisandub teadmine, et nendelt vastuse saamiseks tuleb võtta kübar. Edasi on üksikasjaline teadmine sellest, kuidas minna mõisa, seal tekib teadmine, et ei tohi lasta end kõrvetada või muul viisil endale liiga teha lasta. Tekib teadmine, et istumiseks pakutud mööbel ja söömiseks pakutud toit on Hanekarjase oma hanedest. Kui kündjatega tuleb igal juhul kõnelda, siis kirjelduste järgi „mõisas” see alati vajalik ei paista.

On või tekib teadmine, et pakutud hane veri tuleb koju tuua ja maasse panna, selleks on ka tahe. Kas see sisaldab juba ka teadmist, et kasvama hakkab Suur Tamm? Kas polegi kogu tegevuse eesmärgiks Suure Tamme hakatamine? Orientiiriks olevast teisendist seda vähemalt rõhutatult välja ei paista. Samas teiseis, kus Suure Tamme hakatuseks lähevad neiud merd pühkima ja hiljem pühkimise tulemust vaatama, aga eriti teiseis, kus tamme istutatakse järjekindlalt ümber, kuni see kasvama hakkab, paistab teadmine Suure Tamme vajalikkusest sisalduvat, st Suure Tamme kasv ongi traditsiooniväljal eesmärgina olemas. Samamoodi võiks siis see olla eesmärk teiseis, kus Tamm tekib hane verest. Nii on tegevus siin motiveeritud kahel tasandil – pindmiselt hanede tagasisaamine, sügavamalt – Suure Tamme teke.

Hanede valdamine võiks olla kasulik hanekarjase perele, samuti võiksid sarnasest olla huvitatud Peletaja ja „Mõis”. Hanekarjase pere jaoks võiks olla siin ka vajadus majapidamise korrastatud toimimise, õigluse jm järgi, millele võiks väärtusena vastata terviklikkuse hoidmine ja jätkuvus (Vrdl Gaudreault’ mõttestik). Selle alla on aga raskem paigutada hane vere koju tagasitoomist ja maasse panekut. Siingi paistaks eesmärk-tegevus loogilisem mitme tegevuse kogumina pikema aja ja suurema subjekti vaatekohast, seotuna terviklikkuse hoidmise ja elu jätkuvusega.

„Tähemõrsjas” tekib Leidjaneiu tahe ja teadmine linna või muu kojutoomiseks pigem viimase märkamisel, teisendites on kujutatud eelkõige juhuslikku leidu igapäevase tegevuse käigus. Koju toomine võiks Setu teisendites seostuda toiduga, mujal eesmärki ei esitata, leidmine võib olla pigem juhuslik, kojutoomine juba vähem juhuslik tegu, mille puhul ei ole

motivatsioon välistatud, objekt võib kasulik olla. Vaka alla panek enam juhuslik ei ole, selle taga peab olema nii tahe kui ka teadmine millestki, mh sellest, et seal saab objektist, leitud miski veel kasulikum. Setu teisendites sealjuures tekiks võrdlus - kasulikum kui toit. Mingis mõttes oleks selline vaka alla kasvama panek võrreldav vilja külvamisega, kasulikkus tekiks pikema aja jooksul.

Metamorfoos, kellekski teiseks kasvamine, nõuab kasvajalt vastavat võimet. Kas ka tahet? Kui vaadata nii, et tahe on vajalik, siis peaksime omistama tahte ka objektile. Või on leitu ikkagi subjekt, kas juba algusest peale või sai ta subjektsuse vaka all olles. Kas selline metamorfoos saab olla juhuslik? Tegevustiku loogikat arvesse võttes mitte. Vaka all kasvades ja Tähemõrsjaks muutudes omandab ta teadmise ja tahte Päikese ja Kuu kosjadest keeldumiseks, Tähe kosjade vastu võtmiseks. Tähega abiellumine kui maailma korrastatus – võiks seostuda Gaudreault' teoorias terviklikkuse hoidmise ja jätkuvusega. Kõiki neid narratiivi sündmusi saab vaadata eraldiseisvaina, aga nad paistavad vajadustega seonduvalt mõtestatumana üheskoos, nii et algsel leitu kojutoomisel, aga hiljemalt leitu vaka alla panemisel on juba kaugem eesmärk, abielu Tähega. Tegevust kannavad mitu tegelast, tasu ja tegevuse tulemus puudutab tervikut, nii saab leida, et rohkem kui üksiktegelane, võiks siingi subjektiks olla kogukond, kogum, kes saaks olla võrreldav Gaudreault' „kollektiivse subjektiga” (2020: 70).

Näeme, et Saatja-mõjutaja tegevust neis narratiivides esile toodud ei ole. „Hanede” Peletaja küll halvendab olukorda, tekitab probleemi, aga teda ei peaks saatjana käsitlema, sarnaselt Courtési näitele Maupassanti „Vendettast“, kus tapmine käivitas kättemaksu, aga tapjat Saatjaks ei peeta (Courtés 1991: 216). Ka „Loomises” ega „Tähemõrsjas” ei ole eraldi saatja-mõjutaja tegelaskuju. Vastav aktant on sulandunud Loojalinnu ning Leidjaneiu, Eidekese või Lindneiu tegelaskujusse.

Halb või halvenenud olukord tegevuse käivitajana saaks kuigivõrd olla vaid „Hanedes” – hanede peletamisel olukord halveneb, kui eesmärgiks on nende valdamine. Samas kui eesmärk on Suure Tamme teke, siis hanede peletamine iseenesest olukorda ei halvenda ja on pigem ettevalmistav samm Suure Tamme tekkeks. „Tähemõrsjas” ei tooda tegevustikus endas lahendamist vajavat probleemi esile, olukord ei halvene vaid paraneb järjest, sest samm-sammult jõutakse aina lähemale abielule Tähega. Kas pidada algseks puuduseks, et majas polnud kedagi, kes oleks võimeline Tähega abielluma? Paljude võimaluste seas saaks ka nii vaadata, samas tekstis endas ei ole seda mingil viisil sõnastatud. „Loomises” on teiseid, milles väljendub teatud pinge linnu ja pesakohaks sobiva paiga vahel, on „otsimist”, põõsa

valimist, mingid kohad on sobimatud, ka kiik on vahel vilets. See tuleb lahendada enne põhitegevust, on abistav tingimus, aga ei ole halva olukorra tegevuse käivitus . Maailma taasloomine ei paista aga olevat suunatud selle pinge lahendamisele.

3.2.2. Leping, poleemiline, loov

Kuigi uuritavates narratiivides „mõjutamist” esile ei ole tõstetud, siiski saaks küsida, kas tegevus neis on pigem lepinguline, pigem poleemiline või hoopis muud laadi.

„Loomine”. Eespool ilmnes, et oma NP-ga vastast ega anti-saatjat eriti ei paistnud. Kui kiige, õige põõsa, paiga suhtes ka ongi mingi pinge, vastuolu, vajadus valida õige, siis need kõik, st ruum, ei kujuta endast oma narratiivse programmiga, oma eesmärgiga tegelast, kes püüab maailma taaskorrastamist vältida. Niisiis ka „poleemilist” kui erinevate huvide tegevuses väljenduvat vastuolu ei ole siin samuti. Lepingu puhul eeldatavasti on vastastikune nõustumine, samuti saadakse oma panuse eest vastamisi millegi eest midagi. Praegu teisi tegelasi, kellega kokku leppida, ei näidata. (Üksikjuhtudel on esitatud kohal viibiva antropomorfse jutustaja vaatepunkt, see on siis Loojalinnu tegevust heakskiitev ja enda lähedusse sooviv: „Lenna, lenna linnukene./ Lenna meie kopelaie”¹⁴) Loojalind muidugi saab ühena kõigi teiste seas korrastatud maailma, samas üsna selgelt ei loo ta seda eelkõige endale (siiski erinevalt inimestele tule toonud Prometheusest ta ka ei kaota midagi). Ka sellest aspektist võiks siin näha „loomist” kui erilaadset NP-d.

„Tähemõrsjas” võiks teatud vaates olla poleemiline Tähe, Kuu, Päikese suhe, kui neid näha omavahel vastastena, samas nagu eespool näidatud, ei pruugi see tingimata olla nii. Teiseks, paigutades leitu muutumist Tähemõrsjaks teljele kokkuleppeline – võitluslik (Greimas, Courtès 1982: 59), võiks esmapilgul paista, et muutuja ei küsi teiste nõusolekut, lihtsalt läbib metamorfoosi ja sellega muudab olukorda ka kõigi teiste jaoks, samas teised tegelased metamorfoosiks tingimusi luues paistavad sellega nõustuvat. Leidajaneiu ja Eidekese hoolitsust leitu eest saaks vaadata kui lepingut, nad pakuvad leitule hoolitsust ja saavad taevase abielu näol vastu maailma teatud korrastatuse. Teiselt poolt saaks nende tegevust hoolitsemisel vaadata ka kui ühist osalemist loovas narratiivses programmis. Seevastu mõnes Setu ja Võrumaa kureneiuga põimunud teisendis tuuakse koju kündev kurg, kes on juba algselt toimevõimeline ja jõuab vakka kasvama peale „kopsamist” ja keedupotti sattumise ohtu, st

¹⁴H II 38, 378/80 (46) < Kadrina khk. - Gustaw Mühlbach (1892); sama E 44101/2 (14) < Kadrina khk., Palmse - A. Seemann (1901); sama EÜS VII 294/6 (49) < Kadrina khk., Palmse v. - J. Sõster < Madli Sõster (1896); sarnane idee on ka neis: H II 56, 498/9 (43), H II 24, 650/1 (12). Ebatüüpiline arendus H II 17, 656/7 (56) väljendab soovitusi, kuidas inimese tegevus Loojalindu ei häiriks.

paistab ka poleemilist.

„Hanedes” – kui vaadata eesmärgina hanede valdamist, oleks tegu võitlusliku struktuuriga Hanekarjase, Peletaja ja mõisa vahel. See võiks olla ka leping, milles igäüks panustab – Peletaja põhjustab hanede mõisasse jõudmise, „mõis” teeb hanedega midagi, mida teised ei saa või ei taha teha, Hanekarjane toob hane tükid tagasi, kõik saavad vastutasuks Suure Tamme, st elu jätku. Lepinguline võiks olla ka Hanekarjase ja Raiuja suhe, ka viimane võiks põhimõtteliselt saada osa tasakaalustatud maailmast. Tamme kasvamise vaates aga võiks nende tegevus kokku olla loov narratiivne programm.

Kokkuvõtteks saab mõnes stseenis näha ka poleemilisust, aga mitte rõhutatult, ning poleemilist eri väärtussüsteemide ja nende kehtestamise soovi mõttes, nagu kirjeldab Ferraro (2015: 150), ei ole üheski kolmest. Mingid struktuurid on vaadeldavad kuigivõrd lepingulistena, aga üsna palju on siiski ka loovat osa.

3.1.3. Valikuolukorrad ja teisendirühmad

Vaadeldavates tekstides saab näha teatud hulka valikuolukordi, ka kordusega põimununa.

„Loomises” on Loojalinnul vaja valida sinise, punase ja kuldse põõsa vahel. Seda saaks käsitleda nii, et kõik värvid esindavad tegelikult sama põõsast, st valikut ei ole. Samas saab seda tõlgendada ka nii, et värvid iseloomustavad põõsast sisuliselt. Soome teisendites tekivad kuu, päike, täht jne eri värvi munadest, st ka see näitab, et värvid võiksid ikkagi tähenduslikud olla. Teisena esitatud vaateviis näitaks ka õige ruumi olulisust, ruumi mõju tulemusele, st samuti teatavat ruumi toimijalikkust.

„Tähemõrsjas” leitu koju toomise ja vaka alla paneku osas tegelastel kõhklusi ei esine, välja arvatud Setu – Võru teisendites, kus leidja esimene mõte on, et leitud lind tuleb toiduks keeta (mis esitajati võiks olla tõsimeelne mõte, esitajati aga ka kujund ja mis eesmärgina sarnaneb mõnevõrra teisenditele, kus vend toob linu jahisaagina), Eideke aga teab paremini ja viib linu vaka alla kasvama. Tähemõrsjal tuleb teha valik kosilaste hulgast.

„Hanedes” saab Hanekarjane siseneda mõisasse valest ja õigest uksest, aga seda on vähestes teisendites. Samas just selline valik paistab seostuvat kõigi tüüpilisema „kvalifikatsiooniga”. Teine koht, kus tegelasel oleks võimalus teha valesti, on suhtlemine kündjatega. Põhja-Eesti teisendites siin ei eksita.

Tegelase valikuolukordadega funktsioneerivad mõnevõrra sarnaselt suured regilaulu teisendirühmad. Kagu-Eesti teisendites on Suure Tamme raiuja elu rohkem ohus kui mujal Eestis. Levi-

Strauss käsitleb sarnast permutatsioonirühmadena (Lévi-Strauss 2012: 120) ning Ferraro mõtestab nähtust kui tegelikkuse ja võimalikkuse alternatiivide uurimist narratiivide kaudu (Ferraro 2019: 109).

3.3 Tegevuse tulemus, tasustamine ja tasu

KNS järgi toimub narratiivi kolmanda osana Saatja-kohtuniku poolt subjekti tegevuse hindamine ja tasustamine. Nagu eespool kirjeldatud, on hindamiseks vajalik mingi mõõdupuu, väärtussüsteem, mis saab väljenduda ühelt poolt tegevustiku käigus ja teiselt poolt ka motiivide eufoorilise-düsfoorilise paigutuses aksioloogiateljel. Järgnevas vaatlengi kõigepealt esimest Kõngase ja Maranda järgi, seejärel teist.

3.3.1. Tegevuse õnnestumine Kõngase ja Maranda järgi

„Haned kadunud”. Vaadeldes tegelase tegusust ja tegevuse edukust – probleemi tekkel, hanede kadumisel asub peategelane probleemi lahendama. Mõistmaks, kas see õnnestub, tuleb uurida, mis on kaitstav hüve.

Kui näha hüvena olukorda „haned on neiu pere valduses” ning „mõisast” hanesid tagasi ei saa, peaks olema tegu ebaõnnestunud vahenduse ja Kõngase ja Maranda II mudeliga. Mõni esitaja ilmselt tajuski laulu sisu nii. Aga hüveks võiks olla muu, mida kajastab tagasi toodav Suure Tamme hakatus. Seda, et Suure Tamme kasvu peetakse tõesti vajalikuks, sai kirjeldatud „motivatsiooni” all. Sellele hüvele saab anda eri nimetusi, see on seotud aastaringi käigu, elu jätkumise, kasvu ja ehk ka küllusega. (Sellest pikemalt veel „tasu” all.)

Suure Tamme hakatuse teisest ilmast tagasitoomine ning tamme kasvama saamine ei olegi nii väike saavutus, tegemist võiks olla Kõngase ja Maranda mudeliga IV, kasvas ka mina-tegelase suutmine maailma toimimises osaleda. Vaadeldes Suure Tamme raiumise osa, teiseid nagu käesolev, mil tamme raiudes hukub ka „vend” – meie kultuuris kaldub tegelase surm pigem halb olema, eriti kui tegelane on „hea”, niisiis oleks tegu ebaõnnestumisega, teistes kultuurides võivad olla teised tähendusseosed. Raiujal on vahel surma omadused (Lintrop 2000: 5); Goršič leiab selles kujus nii sünni kui ka surma omadusi (2011:116), siis esimesel puhul Suurt Tamme raiudes sureb ka surm, sedasi võiks see paigutada heade lõppude alla, ning sünd toimub selles vaates niikuinii surma kaudu.

Tegu saab igatahes tehtud, tamm raiutud ja maailma tasakaal taastatud. Teiseis, kus raiuja jääb ellu, ta võimed ei paista siiski kasvavat. Tegevus toimub tasakaalu taastamiseks,

sellega olekski vastuolus tulemus, et surm saab endisest rohkem suutlikkust. Niiviisi paigutuks episood Kõngase-Maranda skeemi III tasandile.

Vahel tekib raiutud tammest ka mitmesuguseid esemeid, mida enne ei olnud – õllenõu, kätki, esineb kaasavarakirstu ja sauna, viimases vihtlevad ka linnud-hinged; eriti kaasavarakirst ja saun valmistatakse „teises järgus”, järelejäänud laastudest. Need ei ole erinevalt Loojalinnu loodud päikesest-kuust-tähest kosmilised esemed, vaid inimliku mõõtme omad. Selline esemete jada võiks olla märgiks maailma (taas)tekkest (Arukask 2003: 45). Sõltuvalt sellest, kas need lakkavad aastaringi jooksul või mitte, võiks see paigutada skeemi III või IV tasandile. Niivõrd kui võrd need on pigem sümboolsed, on esemed seotud III tasandiga. Kuna igas aastaringis tekib uus Suur Tamm, siis kõigi toimijate koostöös võiks teiselt poolt ka aina midagi juurde tekkida. Sel viisil hõlmab sündmustik nii põllumajanduslikku kui ka sellele eelnevat, pigem elu jätkule kui külluse kasvule suunatud väärtussüsteemi.

Hoolimata teatud külluse-arendusest, sisaldub selles narratiivis ka mitteekspansionistlik maailmakäsitus – elu on hinnatud, selle jätkumiseks tehakse pingutusi ja läbitakse ohte, aga kui miski muutub liiga suureks, nii et see takistab teisi, tuleb seda piirata. Samas ei lasta ka piirajal minna omakorda liiga suureks (raiuja, teisenditi surm, ei saa tegevusest võimu juurde ja osades teisendites hävib ka ise).

„Loomises” väga ilmset lahendamist vajavat vastuolu ei märka. Selle järgi peaks see vastama Kõngase-Maranda I-mudelile. Samas toimuvad tegevused, mis on edukad, mille käigus tekib ka midagi uut – luuakse maailm. Kõngasel-Marandal endal on (1962: 168) näidete hulgas esitatud „loomisele” mõnevõrra sarnane sukeldujamüüt, milles maa luuakse, tuues vee alt muda. Siiski erinevad esitatud sukeldujamüüt ja „loomine”, sest esimeses tegelased teadvustavad selgelt probleemi.

Kui „Loomises” siiski vastuolu otsida, saaks selleks olla, nagu eespool kirjeldatud, mõnes teisendis kajastuv teatud keerukus pesakoha leidmisel, kiik pole sobiv vms, samuti valik eri värvi põõsaste vahel. Eriti selgelt joonistub mure ruumi osas välja ingeri teisendis „Etsi maata maataksensa, (...) Ei saant maata maataksensa” (E, StK 20, 17/8 (8)). St. võiks olla vastuolu millegi liikuva-elava toimijaliku ja staatilise-ruumilise vahel, ehk ka kõrgusteljel toimuv vastuolu. Sel juhul oleks loojalinnu kui vahendaja tegevus edukas, tekib midagi uut (uus maailm, mida ei saa tingimata jagada staatiliseks-dünaamiliseks, sest taevakehad liiguvad ning vertikaalsel teljel paikneb uues maailmas miski all (kivi), miski üleval (taevakehad), uus maailm täidab kogu ruumi. Ka oleks siin nähtav väikese kasv suureks. Animistlikus vaates ja

sümbolitena jaotus elav-elutu – lind vs. maa või taevakehad – ei pruugi olla mõttekas. Igal juhul taastekib maailm ja see vastaks Kõngase-Maranda IV mudelile.

„Tähemõrsjas” vastuolu otsides, võiks selleks olla kosja tulnud taevakehade omavaheline vastuolu, üks neist lahendab enda jaoks probleemi. Sealjuures Tähemõrsja näitab oma valikuga eelistust selle taevakeha suhtes, kellega seostub aksioloogiliselt ennustatavus, stabiilsus, mõõdukus, kes ei kahjusta elavat ega iga-aastast elatise hankimist, st kellega ei seondu nende vastandid (vt p. Motiivide aksioloogia”). Ka võiks näha kagupoolsetes teisendites, kus linnu leidja esimene mõte on see patta panna, eideke aga teab, et lind tuleb vaka alla kasvama panna, teatavat vastuolu kohese kasulikkuse ja pikema vaate vahel, isegi kui see ei ole eriti välja arendatud.

Tegevuse tulemusel tekib midagi uut, uus tase – kasvab-tekib Tähemõrsja ja luuakse kosmiline abielu. Niisiis peaks ka siin olema tegu IV. mudeliga. Kokkuvõtteks saab näha nii, et tegelased ehitavad oma tegevuse kaudu maailma, milles valitsevad pikk vaade, ennustatavus, korrapära, samas ei ole kindel, kas millegi loomiseks on alati vaja vastuolu.

Saaks näha ka nii, et Kõngase-Maranda mudelite astmestik ise peegeldab mingit maailmavaadet, mille puhul millegi juurdekasv on kõrgemal astmel (mudel IV) kui olukorra perioodiline samaksjäämine. Samas ei pea neile numbritele enestele väärtushinnangut omistama, kuidagi tuleb lihtsalt ühte mudelit teisest eristada.

3.3.2. Motiivide aksioloogiat

Kui süntagmaatiline pool on ka nii arvuka ja mitmekülgse materjali puhul nagu vaadeldavad regilaulud siiski koondatav mingi piiratud koguse olulisemate teisendirühmade alla, siis paradigmaatiline pool on veel mahukam. Niisiis on järgnevas esitatud vaid paar näidet.

„Hanedes” seotakse negatiivsega hanede kadumine, tükeldatus, see, et hane osadest on tehtud pakutav toit, eriti selge negatiivne hinnang antakse aga Suure Tamme sellele faasile, milles ta omaduseks on taeva kahjustamine, lõhkumine. „Tamm tei taeva tahmatsesse/Oksa ilma ummetsesse./Tamm taht' taevast siis laota/Oksa ilma uputada.” (EKmS 8° 2, 453/7 (20))

„Tähemõrsjas” – seotakse negatiivsega päikese ja kuu kahjustavad omadused.
„Kuu oli kange külmetama [...] Päev oli pala paistemaie” (EKmS 4° 4, 597 (12)).

Või:

Kuu ju kurjasti elaksi:

Korra kaub, teise kasvab,
Vahel ta väsis koguni,
Jätab valla vahtimata,
Vahest magab valgeheni,
Vahest ta vara ärätab.[...]
Päev ju pahasti elaksi:
Päeva paistab palavasti,
Võtab viljä väljä peältä,
Võtab kaerad kallakulta,
Võtab linad liivakulta.
(H, Kolga-Jaani 3, 65/8 (55))

ja

[...] Kuu paistab kumedaste,
Üle ilma heledaste.
Kuu kasvab, tõise kaob,
Kuu muudab mõnda korda.
Ei ma lähe päävalegi,
Pääv paistab palavasti,
Pääv põletab minuda,
Pääv sulatab silmada[...]
Täht ei paista kumedaste,
Üle ilma heledaste,
Täht ei kasva, täht ei kao,
Täht ei muuda millaski.
Ei ta paista palavasti,
Ei ta põleta minuda,
Ega sulata silmada
(EKmS 8° 2, 604/6 (17))¹⁵

„Loomises” – seostub negatiivsega valede omadustega või vales kohas asuv kiik. „Kiik ise võis olla nii otse pöörlevat kosmost või ka maailmapuud või -mudelit esindav sümbol.” (Särg 2023:1096) - seetõttu võiks kiige asukoht olla veel eriti tähtis, seda ka rituaali jaoks (Hiemäe 2006: 43) on see tähtis.

Oh te hullud kiigesepad,
Teinud kiige teerajale,
Teerajale maarajale,
Keset küla kitsuesse.
Teinud kiige kitsukese
Aluslaua laiukese
Alt ei peasnd ani ojuma
Pealt ei pääsuke pugema
Keskel kilki kukkumaie¹⁶.
(EKmS 4° 2, 712/3 (6))

¹⁵ Sarnased on etteheited Soome runos SKVR III1 83. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kvr-007091> Kuu kurjen kiertelee, /Välistä pistäjää, yläälle, / Välistä pistäjää alaalle, /Välistä pistäjää pilven alle, / Välistä pilven reunan alle./(...) Päivyt polttaa paljo maata,/Silmiä sitä enemmän,/ Otrat pelloille polettaa,/Kaurat rypsyllle kuristaa,/Rukiit vaon väliin,/Pavut kuivattaa palolle,/Herneet kuiventaa kukalle.

¹⁶ Tekst esineb ka kiigelaulu osana, sõltumata Loomislaulust.

Positiivseks seoseks saaks pidada ka kasulike asjade etioloogiat – näiteks täht, nagu ka päike ja kuu, saavad olla kasulikud aja arvamiseks.

3.3.3. Hindamise ja tasustamise käik

KNS mudeli järgi vaadeldakse tegevuse tulemust läbi selle, et Saatja-kohtunik hindab ja tasustab seda. Hindamise ja tasustamise käiku ei ole eritletavates narratiivides esile toodud. „Loomises” Saatja-kohtuniku kuju eraldi tegelasena ei ole, ta peaks sisalduma Loojalinnus endas, ka tulemuse võrdlemist eeldatavaga kui protsessi ei ole esitatud. Tegevustiku seisukohast vähem olulisena ja mitte kõigis teisendites kohal, saaks vaadata inimkujulise tegelase hinnangut loodule. Mingi, olgu siis müütilises võtmes toimiv tunnustus või loojapoolne rahulolu element võiks siiski tähtis olla. (Rituaaliga seotud iga-aastane toiming järgmisel aastal muidugi kordub, selles mõttes võiks asjade käik, mis lubab Loojalinnul näha positiivset tagasisidet, olla vajalik, sest eri mütoloogiates on ka narratiive, milles üleloomulik tegelane saab pahaseks ja tagajärjeks on loodusõnnetus). „Hanedes” võiks mingi osa tegevuse kohtunik olla Kündja, kes hindab Hanekarjase tegevuse vastuse vääriliseks, see ei oleks siiski väga tüüpiline viis Saatja-kohtuniku mõtestamiseks. „Mõis” näiteks Saatja-kohtunik ei ole, sest ei hinda tegevust, vaid tegutseb ise. „Suure Tamme” osas võiks Hanekarjase eduka tegevuse tasustaja olla Suur Tamm ise oma olemasoluga. Ajast, mil Suur Tamm oma liigse suurusega muutub heast halvaks, võiks Hanekarjane olla kohtunik Tamme liigse suuruse osas, kes hindab selle valeks ning palub probleemi lahendust Raiujalt. Aktantidena muutub Hanekarjane subjekt saatja-kohtunikuks, Tamm muutub objektist saatja-kohtunikuks ja seejärel vastaseks. Samas toimuva nägemise loomulikum viis oleks, et lihtsalt taastatakse tasakaal. „Tähemõrsjas” võiks teoreetiliselt näha nii Tähemõrsjat kui ka Tähte vastastikku hinnangut andmas, aga ka see ei ole eriti loomulik tõlgendus. Pigem siiski ei ole neis tegevustikes väga otseselt hindajat ega hindamist kirjeldatud.

Tasu võib põhimõtteliselt tegevuse eesmärgiks oleva objektiga kokku langeda või ka mitte, viimane võib olla valmis või loodav. Nimetatud regilauludes tegevuse lõpptulemusena endalesaamiseks valmis objekte ei paista olevat. Kiik-koppel-põõsad on Loojalinnu jaoks vahendid, ka on hanedel vahendi aspekt. Tegevuse käigus tekib, ilmub narratiivi, luuakse – „Loomises” – taaskorrastatud maailm. „Tähemõrsjas” – leitu, lind-neiu, abielu tähega. „Hanedes” – hane tükid (mis võiks olla vastand tervele hanele, aga ei pruugi), Suures Tammes,

taeva terviklikkus, taevakehade võimalus oma liikumisteel segamatult kulgeda; teisenditi ka raiuja surm, hulk tammest valmivaid esemeid.

„Loomine” Tekkinu, taaskorrastatud maailm, on väärtus ja objekt, ning võiks samal ajal olla ka tasu. Mittemateriaalse tasu, intellektuaalse tunnustusena saaks kujutleda Loojalinnu sisemist rahulolu tehtuga, või millelgi põhineva kohustuse järgimisega. Mõnes teisendis on eraldi antropomorfne mina-tegelane, kes selgitab etioloogiliselt näiteks, et tähed on vajalikud aja arvamiseks. Ka seda saaks vaadelda mittemateriaalse tunnustusena, rahuloluna selle üle, et maailma nähtused on mõistuspäraselt korrastatud ja selles on kasulikku. Võimalik tasu, loodud objekt, ei ole eriti otseselt seotud Loojalinnu tegelaskujuga, korrastatud maailma olemasolust on kasu kõigil, kogukonnal, nii et tasu jaguneks paljude vahel.

„Haned” „Mõisast” tagasi toodavad hane tükid võiksid olla nii negatiivne kui ka positiivne tasu, viimast juhul, kui eesmärk on saada kasvama Suur Tamm. Viimasel juhul on tasuks Suure Tamme olemasolu, samuti hilisem raiumine, mis võimaldab taeval jälle toimida. Kuigi need toimuvad ruumis, kuuluvad need pigem mittemateriaalse tasu hulka. Kitsalt Tamme enda suhtes on raiumine tasuna negatiivne ja materiaalne.

Mõtestamisviiside paljususes saab hane, samuti tammega seotud kujundeid vaadelda otse Hanekarjasesse endasse puutuvat (vt osa „Mida lind kujutada võiks”), samas teise tahuna – Suurel Tammel on ka kosmiline mõõde, mis seotud terve kogukonnaga, st Hanekarjase ja Raiuja tegevuse tasu jaguneks paljudele.

„Tähemõrsjas” abiellumine võiks väärtusena olla tasu Lindneiule, samuti tema kasvamisele kaasa aidanud Leidja-neiule ja Eidekesele. Tasu on ühelt poolt otseselt tegelastele, teiselt poolt seostub see ka ühe- või teistsuguse kosmilise korruga, mis oleks tasu kogukonnale.

Siiani oli taustal vaikimisi ettekujutus, et subjekt on suhteliselt tihedalt seoses ühe või teise tegelasega – Hanekarjase, Leidja, Lindneiule, Loojalinnu või muuga. Samas oli mitmes punktis näha, et subjekti mõtestamine üksiktasandil alati kõige paremini ei toimunud või ei ammendanud olukorda, näiteks tegevused kasvasid üksteiseks üle, tahe tegutseda ja teadmine tegevuse eesmärgist võisid olla selgemad üldisemal tasandil.

Niisiis astuks sammu abstraktsuse poole, küsides, kas üldistatum subjekt olekski sellises narratiivis loogilisem. Samuti, kes võiks olla see subjekt, kelle jaoks maailma (taas)loomine saab olla tasu, hüve, saavutus? Greimase teoorias sisaldub loomuldasa võimalus, et aktanti kehastab mitu tegelast, Gaudreault on seda veel sõnastanud hõlmama paljudest osadest koosneva organismi või kogumit küberneetilises mõttes.

Kes võiks olla selline subjekt, kes toimib oma vajaduste ja väärtuste nimel ning ehk saavutab midagi? Loojalinnu motivatsioon ega tasu ei ole eriti otseselt seotud tema endaga. „Suure Tamme” teatud tõlgendus seoks tehtava Hanekarjase endaga, teistsuguse tõlgenduse puhul seostuks tegevus ja tasu pigem kogukonnaga, eriti teisendites, mil Suur Tamm tekib selle tagajärjel, et neiud käivad rituaalselt merd pühkimas. Ka „Tähemõrsjas” on tasul nii konkreetse isiku kui ka suurema kogukonnaga seotud tahk.

Üks võimalik vastus oleks – subjektile vastab tegelaste kogum, mille nimena võiks tinglikult kasutada sõna „olendkond”¹⁷ kui igasuguste olendite vastastikku seotud kogu. Sama suunda võiks minna sõna „Maa-ilm” kui hingestumisvõimeliste maa ja taevaga piiratud nähtuste ja olendite kogu, mida võiks eeldada animistlikku maailmapilti. (Vrdl Jaan Undusk 2004, Marshall Sahlins 2022). Kindlasti ei ole kumbki terminina täiuslik.

Subjekt toimiks oma terviklikkuse ja kestvuse nimel. Seda näeb nii tegelaste tegevuste kokkukuulavas järjestuses, tasu jagunemises üleüldiselt, motiivide aksioloogias, kui ka selles, et narratiivi lõppseisund puudutab kogu maailma, mitte ainult ühte tegelast. Muuhulgas võiks selline subjekt vastata eelpool näidatud Gaudreault’ kollektiivse subjekti vajadustele. Tegelased – antro- , ornito- või dendromorfsed, inim-, linnu-, ja puukujulised – hanekarjane, Loojalind, Suur Tamm, ehk teisedki, kehastaksid kõik seda aktanti. Niisiis võiks teatud regilaulu süžeede subjekti modelleerida kui tsüklilise maailmapildi korrastava loogika sees toimijat. Saatjaks võikski täpsemalt olla ka tsükliline maailmapilt, millest tulenevad subjekti tahe ja kohustus, eesmärk hoida maailma tasakaalus. Kui tegelase „väiksemal tasandil” oli rohkem märgata tahet, siis sellise Saatjaga suhtestatuna paistab rõhk olevat rohkem kohustusel, „pidamisel”.

Ettekujutus, et ümbritsevas on asjad omavahel seotud ning inimene ei või teha ükskõik mida, oli olemas, seda näitab kasvõi Gutsclaffi kirjeldatud 1642. aasta sündmus, mille käigus hävitati Võhandule, pühale jõeale ehitatud vesiveski, kuna seda peeti ligi aasta kestnud halbade ilmade põhjustajaks (Valk 2015: 3).

3.4. Tüübid, kus sellist üldistatud subjekti, „olendkonna” tegevust ei ole

Selline üldistatud subjekt paistab olevat omane eriti praegu käsitletud regilaulutüüpidele, kuigi

¹⁷ Sõna „olendkond” on kasutanud Uku Masing, tähistamaks olendeid, kes võivad inimkonna asendada, kui inimkond tõsiselt täiskasvanumaks saada ei pinguta. (Hiob 2000: 164, Masing 2000: 62) Sõna on kasutusel ka budismis. Mingite omaduste poolest vastaks praegusele sisule ka sõna „ökosüsteem”, aga seda sõna siiski kasutada ei saa.

need ei pruugi olla ainsad, milles selline subjekt esineb, kindlasti on vajalik tegeleda ka teiste tüüpidega. Samas on olemas teisi regilaulutüüpe, milles ka looduslikud nähtused ühel või teisel viisil kajastuvad, aga ei osale sarnases subjektis, ei ole ühele eesmärgile suunatud liituvat tegevust, tegelaste huvides on vahel vastuolud. Mõnikord on looduslik paik pigem tegevuskohaks.

Mõned võrdlused teiste müütiliste laulude hulgast.

Päikesele kuuluva „Harja otsimine” koos „mõök merre” motiividega, sisaldab konfliktset skeemi, palutud keelduvad päikeseharja otsimast, ei toimu üksteise järel millegi ühise loomist; ka võiks kammi „asendumine” mõõgaga väljenduda erinevaid, omavahel mitte kooskõlas olevaid väärtussüsteeme (Vrdl Ferraro 2015: 150).

„Ilmatütar”, mis on ruumiliselt võrreldav „Tähemõrsjaga”, sisaldab pereliikmete vahelisi eri huviseid, neiu soovi olla ilma veerel, teised tahavad, et ta kodus töötaks ja ei paista sisaldavat sellist koondsubjekti.

„Suure härja” tegevustik seevastu oleks eelkirjeldatud Suuremat Toimijat sisaldava aktantsiaalse skeemiga võrreldav. Härg ise on pigem passiivne, tema suurus pigem ei häiri kedagi, erinevalt Suure Tamme taeva häirimisest ning härg on suhteliselt objektilaadne. „Suure härja” puhul saaks kujutleda, et järjest sama eesmärgi nimel tegutsevad ja koondsubjekti alla kuuluvad härg oma kasvamisega, härja omanik, kes otsib härja tapjat ja härja tapja, mõnes teisendis saab härjast lõpuks talgupeo toit, st tulemus läheb üldsusele. Need motiivid saavad kuuluda ka aastaringi korrastatud kulu hulka. „Puust naises” ja „Kuldnaises” meisterdab mees naise ise ja endale, esineb ka vastuolu selle teo ja kogukondliku tarkuse või moraalinormidega.

Konfliktised, erinevate huvide või moraalinormidega seotud on ka „Au- sõja- kooluhein” ning „Ristitud mets”. „Kurnimäng” (H II 22, 85/6 (16)) hõlmab ehk eri ilmasid, aga pigem ruumina ja sisaldab ka midagi vastuolulist ning kui tuuakse minia, siis see on jälle konkreetselt kellegi huvides. „Venna otsija” – vend kaob, merevalda, teise ilma, taevakehadelt küsitakse tema asukoha kohta teateid; on küll mitterealistlik ruum, tähtsus võiks olla inimese- ja mitteinimese suhtel, aga objektiks on teadmine venna asukohast, midagi uut ei teki.

„Ilolaulus” on arutlus, kelle juurde Ilo võiks minna. „Kolm kotkast”(H II 4, 655/6 (21)) on pigem kirjeldus või teadaanne, taustal saaks aimata mingit paljusust, rahutust, ehk isegi loodusliku ja mitteloodusliku vastuolu, aga otseselt tegelase millelegi suunatud tegevust ei ole.

Kui lisada näiteid muude regilaululiikide alt, eelkõige inimestevahelisi suhteid käsitlevate tüüpide vallast, siis ka nendes taolist subjekti ei märka. Peres olevate lahkkelide tagajärjel

keegi kas satub teise ilma, teeb kuritöö ja põgeneb, (Tütred vette, mehetapja Maie) tegelane muutub näiteks linnuks või puuks, neis on vastuolud, lind ja puu ei esine panustajana millegi ülesehitamisel. Näitena tooks siin tüübid „Müüdnud neiu”, milles karjas olevale neiu teatatakse, et ta on selja taga mehele lubatud, või „Arg kosilane” – neis on küll ka loodusega seotud motiive, samas ei ole näha sarnast agentsust. Siin antropomorfsed tegelased viibivad metsas või karjamaal, aga need ei moodusta osa samale tagajärjele suunatud aktandist.

Aktantsiaalne olukord on kõigil neil juhtudel erinev eelkirjeldatud Suurema subjekti toimimisest, välja arvatud „Suur härg”, mille aktantsiaalne skeem sisuliselt vastab viimasele.

3.5. Keda-mida lind ja teised motiivid kujutada võiksid

Enamus käesolevast tööst lähtub eelkõige süntagmaatilisest vaatest, keskendudes sündmuste ülesehitusele ja kulule. Sellest tuleneva ühekülgsuse vältimiseks on esitatud käesolevas punktis motiividele paradigmaatilisemat vaadet, mille puhul motiivi esinemise koht ei ole tähtis, nt kas see on seotud tegelase, ruumi või aja elemendiga, saatja või objektiga jne. (vrld Courtés 1986: 138–139) Keskendun linnu, eriti aga hane motiivile, kuna need on käesolevas materjalis eriti kohal ja nende kohta on Soome-Ugri mütoloogias ka rikkalikult ainet.¹⁸

Siin on lihtsalt loetletud mõned võimalused – osaliselt need kattuvad, mõni on tõenäolisem kui teine, hetkel ei hakka neist ühtegi eelistama.

1) Hani kujutab hinge, hingelindu, teiseilmalise hinge või sündida saavat hinge (vrld muinasjutt, kus hani laskub ülelendavast parvest eidele-taadile pojaks. Soome-Ugri mütoloogias laiemalt liigub ta linnuteed pidi (Napolskih 1992: 12).

Kui lind on hing, siis „Loomises” hing materialiseerib maailma, seda taasluues või korrastades.

Kui eristada hinge ja eluvõimet, siis hane elusaimast osast saab tekkida uus elu, mh. kasvada suur tamm. Vrdl mansi „Maa tekkimise püha jutt”: „Nüüd viis eit kõik [ärasöödud partide] luud-kondid välja, puistas need eluveega järve, pardid lendasid kisades minema.” (Lintrop 2014: 244). Põhimõtteliselt on sarnane maailma tekkimine loojalinnu munast. Hane kadumine võiks olla märk teatud aastaajast või eluringi surma faasist.

¹⁸Sarnane avarus saab olla ka taevakehade ja teiste motiivide osas.

Saaks näha seost ohverdamisega: Paulson näeb aspekti, et küttides vabastatakse looma irdhing kehast ja tehakse kahju, kahju hüvitamise üks viis on luude tagasiandmine matmise teel (Paulson 2024 [1964] : 342). „Looma teatud kehaosa tagastamine tähendab looma hinge tagasipöördumist selle algkoju, nii et see saab uuesti sündida” (Siikala 2001: 25.) „Hanedes” on esialgne olukord vastupidine. Ohverdamisel inimene võtab metsast looma, annab vabatahtlikult väikse osa metsale tagasi; praegu aga mitteinimene võtab kodunt linnu ja annab otsima läinud karjasele väikse osa tagasi. Hane äraviimine võiks olla märk, et „loodusele” oldi võlgu ja nüüd tasakaal taastati.

2) Keeleliselt on „Hani” (ka teised linnud) sagedane „neiu” poetiline sünonüüm (Peegel 2004: 152, ka nt Sarv 2017: 79). Hani on seotud neiuga, osa neiust, neiu ise. Motiivi on nähtud „regilauluomaste kadumise või kahanemise kujundite ühe väljundina (sõnum peitub mitte niivõrd jutustatavas tegevuses endas, kuivõrd vihjes muutuvale olukorrale: tüdrukust on saamas neiu)” (Jaago 2001: 76). Mõnes teisendis ema teatab hanede kadumisest kuuldes ka otse: „Sinust kasvab neidu nuari,/Neidu nuari, piigä piäni,/ Piigä piäni, peiule”. (H III 1, 199/201 (4)). Neiu ja hani võivad jagada saatust. Hanest loobumine oleks kui „Kingi sis ilu ende'esta” (EÜS III 438/43 (115)). Saab olla seos initsiatsiooniga.

Hane kadumine on märk (sõna on kasutatud ühtegi koolkonda järgimata), et tüdrukust on saamas neiu.

3) Hani on lihtsalt hani. Hane kadumine on märk hooletust karjatamisest. (Vrdl Jaago esitatud näide 2001: 76)

4) Hani kujutab neiu peigmeest või abikaasat. EÜS IX 622/7 (27) on haneotsija „noor lesk” ning Liisu Mägi teisendeis on „mõisas” ämma-äia pere: „Kus oli kulda äia tooli/Kus oli kulda ämma tooli /Pedajase peiu pengi”, võiks olla seos ka sureva ja taassündiva jumala motiivistikuga.

5) Hani kujutab neiu tüdart – vrdl Demeteri ja Kore müüt. Saab olla seos šamanistliku allilmas käiguga kellegi tagasi toomiseks. „paljud kadumise-otsimisega seotud lüroepilised laulud (...) on oma algupäraselt skeemilt šamanistlikud” (Arukask 2003: 43); „„Haned kadunud“ (...) laiem usundilooline taust lubab arvata, et selles on algselt kujutatud hanede otsija teekonda teise ilma.” (Salve 2019: 76); (vrdl ka Eliade 2021), see võib olla omakorda seotud kujutelmaga hanest kui hingest.

6) Hani kujutab neiu vennanaist (H II 6, 556/62 (167)); seostub hane toomine jahisaagina.

7) Hani on kodustatum lind kui kull või muude omaduste poolest erinev lind, kujutatud on

kultuuri-looduse või muude ideede vastuolu (Vrdl komidel lindude jagunemine headeks ja halbadeks ning Napolskih (1992: 7) arutus sukeldumismüüdi üle; hani kui kodulind ja ohvrilind väravamängu kontekstis (Lintrop 2016: 101); müüdilise antagonistina esinev röövlind laulus “Haned kadunud” ja ohtlik lind “Neio liinas” (Arukask 2003: 141).

Ehk kull vabastab haned tagasi „loodusesse”.

3.6. Funktsioonirühmad kui analüüsi tulemus

Kolme narratiivi peale kokkuvõtlikult, ja kuna eriti ilmekaks muudab tegevuse skeemi ruumi arvestamine, võiks tegevuses esitada järgmised funktsioonirühmad:

1) lähenemine (Loojalind saabub meie koplisse, kiigele; tulevane Tähemõrsja tuuakse karjateelt vaka alla; Suure Tamme need teisendid, mil selle hakatus tuuakse „mõisast” või merelt ligemasse ruumi või istutatakse ümber peiu või enda õue).

2) kasv, aja kulg kaitstud ruumis (Loojalind haub pesal, tulevane Tähemõrsja kasvab aidas vaka all; Suur Tamm kasvab).

3) lahkumine teistsugusesse olekusse, paljusus (Loojalinnu mitu poega taevasse ja mujale, Tähemõrsja mitu kosilast ja abielu; Tamm raiutakse, tekib ka hulk esemeid).

Kõigis kolmes on olemas ka kõrgusmõõtme teema. Loojalind tuleb taevast maale ja pojad lähevad taevasse, luuakse miski taevane. Ka kiike kirjeldatakse regilauludes läbi kolme ilma ulatuva maailmapuu kujunditega (Särg 2023:1090). Tamm kasvab taevasse ja häirib seda. Tähemõrsja abiellub maalt taevasse. Teisisõnu, kõik kolm narratiivi hõlmavad mingil viisil maa ja taeva suhte, korrastatuse küsimust – midagi taevast luuakse maal („Loomine”), häiritakse maalt kasvades („Suur Tamm”) ja miski maaga seotu ühineb taevaga (Tähemõrsja).

Kõigis tüüpides, kõigis teisendites ei esine kõik funktsioonid samasuguse sügavusega.

Need kolm võiksid olla võrreldavad ka Proppi funktsioonirühmade või 31 funktsiooniga. Kuna tegu on imemuinasjutust erineva aegruumiga, on selles esinevad funktsioonid teistsugused. Praegu vaadeldavas on kõigil kolmel juhul keskne millegi uue kasv, loomine.

Kui Greimasel oli kunagi mõtte teha „narratiivsete programmide inventuur” (Greimas 1987: 113), siis ehk võiks loov NP olla omaette liik? Loovat NP-d võiks iseloomustada eriti see, et objekt alles luuakse tegevuse käigus, toimitakse piiramatus väärtusringluses ja

kokkuleppeliselt. Sellised omadused on vaadeldud narratiividele rohkem iseloomulikud kui poleemiline olemasoleva objekti liitmine ühe tegelasega.

Kokkuvõte

Uurimusküsimusel oli kaks poolt 1) mida on võimalik näha inimese-mitteinimese-keskkonna suhte kajastusest regilaulus, mis paneb tegelased tegutsema, mis on tegutsemise tagajärg ja millised väärtused selle kaudu ilmnevad. 2) kas jutustav regilaul, mis on erilaadsete omadustega narratiiv, võiks ilmetada Greimase meetodi teatud aspekte.

Kasutatud meetodist:

Greimase teooriaga seotud meetodid on nimetatud regilaulude eritelul kasulikud. Aktantsiaalne analüüs, võttes „aktante” mõnevõrra abstraktsemalt, eeldamata, et kõigi kuue aktandi roll on ühevõrra oluline või et nad eraldi toimijaina kehastuvad (pigem on iseloomulik Greimase mõistes „sünkretism”, aktantide kokkulangemine) – katab vaadeldud narratiive hästi.

Narratiivseteks programmideks saab tegevust jaotada. Samas hakkab silma, et tavaliste ühendavate ja lahutavate NP-de kõrval on vaadeldud tekstides nähtav NP, mida võiks nimetada „loovaks”, mille puhul subjekt alles loob soovitava objekti tegevuse käigus ning „võitluslikul”, eri huvidel on vähe kaalu. Kas loovat NP-d pidada sama üldiseks kui ühendavaid -lahutavaid NP-sid – ilmselt mitte, siiski esineb maailmas ehk veel narratiive, milles see võiks NP alatüübina eritelukategooriana abiks olla.

Kanoonilise narratiivi skeemi osa, milles on eraldi rõhutatud saatja-mõjutaja ning saatja-kohtuniku tegevus, neis narratiivides ei kajastu, samas küsimuste esitamine tegevuse põhjuste, väärtuste ja tulemuste kohta aitab tekstide üksikasju paremini märgata ja mõista.

Sama käib Kõngase ja Maranda 4-tasandilise, vastuolu vahendamise tahet ja edukust käsitleva skeemi kohta – isegi kui viimane paistab ilmekamalt kokku sobivat teatud vastuolu sisaldavate narratiividega, aitab selle põhjal küsimuste esitamine praegu käsitletavaski teatud üksikasju märgata ja mõista.

Eritletud tekstidest:

Kolmel vaadeldud regilaulutüübil on eripära nii teatud hulga muude müütiliste regilaulutüüpidega võrreldes kui ka ehk üldiselt müüdilisemate tekstide seas.

Kes on tahte ja võimega toimija ning kes saab osa tasust, seda on võimalik vaadata üksikute tegelaste kaupa, aga sel tasandil ei ammendu ei motivatsioon ega tasu, nähtus on mõtestatum, kui näha seda pigem üldistatumalt, nii et erinevad tegelased – Leidjaneiu, Lindneiu, Eideke, samuti Loojalind, või ehk ka, siis juba keerukama seose läbi – Hanekarjane, Peletaja, Mõis, Raiuja – võiksid olla koondatud suurema subjekti alla. Viimane võiks olla võrreldav ka Gaudreault' kollektiivse subjektiga.

Narratiivse programmi osas – rohkem kui mingi olemasoleva objekti endale saamisel, toimib neis regilauludes loov narratiivne programm: luuakse või taasluuakse maailma, elu, tasakaalu, korrastatust. Loomine on põimunud looduslikku laadi kasvu ja metamorfoosiga – linnupojad kasvavad-saavad taevakehadeks, kiviks jne; hane tükid kasvavad Suureks Tammeks, leitud lind või lina kasvab-muutub Tähemõrsjaks. Sealjuures saab näha toimijaina ka teatud omadustega aega ja ruumi.

Tegevustikku ruumiliselt vaadates saaks neis narratiivides näha kolme suuremat tegevustefunktsioonide rühma: 1) lähenemine tuumale 2) kasv ja metamorfoos kaitstud ruumis ja ajas 3) lahkumine teistsugusesse olekusse, paljusus.

Tasu, loodud objekt, taaskorrastatud elatav maailm ja elu jätkuvus, seda toetavad väärtustena tasakaal, mitteekspansionism, ehk ka pikemaegne vaade, ennustatavus, see kajastub tsüklilises maailmapildis – ei ole seotud ainult ühe või teise tegelaskujuga, nimetatust on kasu kõigil, kogukonnal, erilaadsetel olenditel, keda võiks nimetada olendkonnaks. Selline tasu sisaldab nii materiaalselt kui ka moraalselt osa. Tulles pealkirjas esitatud küsimuse juurde, ühe võimaliku vastuse võiks sõnastada ka nii: tsükliline maailmapilt saatjana tekitab kohustuse ja tahte subjektile, kes tegutseb antropo-, ornito- või dendromorfse toimijana, ruumi-keskkonna tasakaalu maailma ja elu jätku hoides. Seda toimijat võiks analüütiliselt kirjeldada kollektiivse või üldistatud toimijana, toimesuunaga ruumi-keskkonna tasakaalu/elu jätku/korrastatuse poole.

Esitatud on ka sellele, animistlikule, tsüklilisele maailmapildile vastav 6 aktandi skeem.

Kas see vaateviis on hea? Vastus sõltub ümbritsevast kultuuriväljast. Kui võtta animistliku maailma vaatepunkt, milles kõik on hingestatud-hingestatavate subjekt-objektide kogum ning antropomorfne subjekt, kelle kohta kasutatakse sõna „mina”, ei ole tingimata sündmuste keskpunkt, siis on ülalkirjeldatu üsnagi enesestmõistetav, ehk isegi nii enesestmõistetav, et selle sõnastamine ei pruugi vaeva väärida. Ilmselt on kultuure, milles selline vastus on kaheldav, ja pigem tuleks eeldada, et eritelu all olevas materjalis selliseid tähenduseseid aduda pole ei

mõttekas ega võimalik. Siin võiks esitada Lévi-Straussi tsitaadi „universum [on] vähemalt sama palju tunnetusobjekt kui praktiliste vajaduste rahuldamise vahend” (2001: 17).

Käesolevas töös esitatu võiks olla üks võimalus, ehk jällegi disjunktiivselt, ühe värsireana pikas tõlgendusvõimaluste loos.

Teema puhul jätkata oleks paljuga, selles võiks näha nelja suuremat rühma. Esiteks saaks tegeleda samade ja teiste regilaulutüüpide motiivistikuga põhjalikumalt, keskendudes rohkem seemidele, aksioloogiatele, samuti arvestades täpsemalt tihti kohal olevat teise ilma motiivistikku. Teiseks võiks täpsemalt eritleda ökoloogiaga seonduvat ja kolmandaks võiks olla regilaulu kui teatud laadi kommunikatsiooni täpsem uurimine. Teisel puhul võiks olla teemal seoseid Aldo Leopoldi “Maa eetikast” tulenevaga või Marshall Sahlinsi „metaisikutega” (Sahlins 2022), samuti seoseid animistliku maailmapildiga. Kolmandaga on folkloristid väga palju tegelenud. Selle puhul keskenduks autorile, keda folkloristikas on nimetatud kollektiivseks – üsna sarnast laulu on lauldud eri paigus eri aegadel. Siin saaks vaadata selliseid aspekte nagu autori suhe teksti, mis on keerukas suhe iga esitaja ja teksti pidevuse vahel ning samas suhe paljude esitajate vahel, mis mõlemad mõjutavad teksti, samuti küsimused teksti hargnemisest ja koondumisest eri punktides, tegevustikus ja ruumis, millele ehk võiks vaadata läbi Jaan Valsineri „punktlaadsuse” ja „väljalaadsuse” (Valsiner 2024). Tekiks külgnemine küsimustega sellest, kuidas tekst kultuuris on, „pihustatuna”, (vrldl Ojamaa 2015: 163) paljude autorite-interpreteerijatega, mis võiks olla sarnane transmeedia valdkonna küsimustega. Samuti võiks olla teksti pidevuse suhte ja esitaja/autori küsimus mõnevõrra sarnane arvutimängude narratiivsuse aspektiga – kasutajale valikuid pakkudes peab mängu autor korraldama nii, et lugu jõuab ikkagi välja kindlasse kohta (Jenkins 2002: 7–9), sellele pinnapealsele sarnasusele lisanduvad aga erinevused. Suhestuda võiks teema ka Umberto Eco kommunikatsiooniskeemiga ning oluline võiks olla ka Peeter Toropi „autori metafüüsilise tasandiga” seotud mõistestik ning kronotoobi ja žanri suhe, samuti nende suhe „traditsiooniväljaga”. Neljanda suunana võiks jätkata Ferraro 2019 põhjal, ja vaadata samu narratiive, mida praegu sai vaadeldud Ferraro mõistes alfa-narratiividena, mis tegelevad inimese ja ühiskonna vastastikuste suhetega ning mille puhul Greimase aktantsiaalne mudel on eriti kohane, nüüd fokuseerides samadele narratiividele kui Ferraro mõistes beeta-narratiividele, milles, nagu paljudes müütides, on teemaks, kuidas lugeda maailma, kuidas uurida selle alternatiive (Ferraro 2019: 109, 135).

Kirjandus

Regilaulude andmebaas: <https://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>

Kivike: <https://kivike.kirmus.ee/index.php?t=3&oid=3&module=400&op=3&pid=ERA-22312-67829-21770>

Arukask, Madis 2003. *Jutustava regilaulu aspektid. 19. sajandi lõpu setu lüroepiliste regilaulude žanr ja struktuur*. (Doktoritöö). Tartu: Tartu Ülikool.

Bahtin, Mihhail 1987. *Validud töid*. Tallinn: Valgus.

Brito, Clebson Luiz de 2013. Sentido e realidade em mitos indígenas: um exame semiótico de narrativas de conquista do fogo. *Espaço Ameríndio*. 7(1):, 196–213. DOI: 10.22456/1982-6524.38273.

Courtés, Joseph 1986. *Le conte populaire : poétique et mythologie* Pariis: Presses Universitaires de France.

— 1991. *Analyse sémiotique du discours: De l'énoncé à l'énonciation*, Pariis: Hachette.

Dijk, Teun A. van 1980. *Macrostructures*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Eliade, Mircea 2021. *Šamanism ja arhailised ekstaasitehnikad*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Ferraro, Guido 2012. Attanti: una teoria in evoluzione In: Lorusso, Anna Maria; Paolucci, Claudio; Violi, Patrizia. *Narratività. Problemi, analisi, prospettive*, toim., Bononia University Press, 43–60.

— 2015. On Growth and Form of Narrative Structures. In: Sarti, A.; Montanari, F.; Galofaro, F. (eds.). *Morphogenesis and Individuation*, Springer, 141–151.

— 2019. *Semiotica 3.0 (50 idee chiave per un rilancio della scienza della significazione)*. Rooma: Aracne.

Gaudreault, Romain 2007. Source du plaisir et sémiotique. In: Hébert, Louis; Rioux, François (eds.). *Le plaisir des sens. Euphories et dysphories des signes*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 69–81.

- 2020. Cybernétique et schéma narratif: Jalons pour une nouvelle théorie sémiotique. *Semiotica*, 234: 59–77.
- Goršič, Matej 2011. “Suure tamme” laul – süntees. *Mäetagused* 48: 111–126. doi: 10.7592/MT2011.48. gorshitsh
- Greimas, Algirdas Julien 1983. *Structural Semantics: An Attempt at a Method* University of Nebraska Press Lincoln and London.
- 1986. For a topological semiotics. In: Gottdiener, Mark; Lagopoulos, Alexandros Ph. (eds.). *The city and the sign*. New York: Columbia University Press., 25–54. [10.7312/gott93206-003](https://doi.org/10.7312/gott93206-003)
- 1987. *On Meaning: Selected Writings in Semiotic Theory*, University of Minnesota press.
- 1992 *Of gods and men: studies in Lithuanian mythology*, Indiana University Press, Chicago.
- Greimas, Algirdas; Courtès, Joseph 1982. *Semiotics and Language: An Analytical Dictionary*, Bloomington: Indiana University Press.
- Harvilahti, Lauri 1992. *Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heinapuu, Ott 2024. Konflikt ja vägivald looduslike pühapaikadega seotud kohapärimused. - *Keel ja Kirjandus* 67: 847–860.
- Hébert, Louis. 2020. *An introduction to applied semiotics: Tools for text and image analysis*. London: Routledge.
- Hiemäe, Mall 1996. Nelikümmend lindu eesti rahvausundis I. *Mäetagused* 1–2: 7–23. [10.7592/MT1996.01/02.linnud](https://doi.org/10.7592/MT1996.01/02.linnud)
- 1997a. Nelikümmend lindu eesti rahvausundis II. *Mäetagused* 3: 7–18. [10.7592/MT1997.03.linnud2](https://doi.org/10.7592/MT1997.03.linnud2)
- 1997b. Nelikümmend lindu eesti rahvausundis III. *Mäetagused* 4: 7–19. [10.7592/MT1997.04.linnud3](https://doi.org/10.7592/MT1997.04.linnud3)
- 1997c. Nelikümmend lindu eesti rahvausundis IV. *Mäetagused* 5: 7–22. [10.7592/MT1997.05.linnud4](https://doi.org/10.7592/MT1997.05.linnud4)
- 2006. Kosmagoonilise harja otsimine. Rmt: Lintrop, Aado (toim.). *Regilaul – esitus ja tõlgendus*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused; 23), 21–48.
- Hiemäe, Reet 2025. Mida on rohekommunikatsioonil õppida keskkonnapärimusest. *Keel ja Kirjandus* 3: 179–196. <https://doi.org/10.54013/kk807a1>
- Hiob, Arne 2000. *Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned*. Doktoritöö. Tartu Ülikool.
- Jaago, Tiiu 1998. Regilaulu poeetika. <https://www.folklore.ee/UTfolkl/loengud/poeetika/#Sisukord>

- 2001. Regilaulude asustuslooline taust. Karuse. Jaago, T.; Sarv, M. (Toim.). *Regilaul - keel, muusika, poeetika*. (57–81). Tartu: Tartu Ülikool, Eesti Kirjandusmuuseum.
- 2010. E-kursuse "Rahvalaul - tekst ja kontekst" materjalid
<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/ce54b376-2ae6-41eb-80da-549187396448/content>
- 2013. Linnateema vanemas rahvalaulus. *Keel ja Kirjandus* 7: 490–506.
- Jenkins, Henry 2002. Game Design as Narrative Architecture. *Computer* 44: 7–9.
- Kaplinski, Jaan 1972. Parallelismist lingvisti pilguga. *Keel ja Kirjandus* 3: 132–145.
- Köngäs, Elli- Kaija ja Maranda, Pierre 1962. Structural Models in Folklore. *Midwest Folklore* 12(3): 133–192. Indiana University Press.
- Kõiva, Otilie, (koostaja) 2014. *Kreutzwald, Fr. R. „Aeg ärgata“*. Tartu-Paide: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Krull, Hasso 2012. Jumalanna pesa. Mütupoetiline essee. *Loomingu Raamatukogu*, nr 19–20. SA Kultuurileht.
- 2024. *Kosmiline trikster eesti mütoloogias* Doktoritöö. Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn.
- Laagus, Aino 1973. Situatsioonianalüüsist folkloristikas. *Keel ja Kirjandus* 7: 404–412.
- 1976. Eksimise motiiv eesti mütoloogias. *Folkloor ja poeetika*, 25-40.
- Laagus, Aino; Allik, Jüri 1977. Küps ja toores eesti rahvausundis. *Studia metrica et poetica* 2: 21–39.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford, OUP.
- Lévi-Strauss, Claude 2001. *Metsik mõtlemine*. Tallinn: Vagabund.
- 2012 [1958] Müütide struktuur. Rmt: Lévi-Strauss, Claude, *Strukturaalantropoloogia*. Tallinn, TLÜ kirjastus, 92–131.
- Ligema, Madis 2016. Efektiivse poliitkampania strateegiast. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Lintrop, Aado 1999. Suur tamm, kduvad neiud ja punane paat, kadunud harjast rääkimata. *Mäetagused* 10: 7 – 23.
- 2000. Suur Tamm ja õde-venda. *Mäetagused* 13: 24–42. doi:10.7592/MT2000.13.suurtamm
- 2016. Väravamängust nii ja teisiti. Rmt: Lintrop, Aado. *Loomisaja laulud. Uurimusi eesti rahvalaulust*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 98 – 106.
- 2024. Kosmogooniline hari ja selestiline kiik. *Keel ja Kirjandus* 3: 219–237. <https://doi.org/10.54013/kk795a1>

- Lotman, Juri 1990a. Kirjandus ja mütoloogia. Rmt: Lotman, Juri. *Kultuurisemiootika*. Tallinn Olion, 317–346.
- 1990b. Sõnakunsti teose kompositsioon. Rmt: Lotman, Juri. *Kultuurisemiootika* Tallinn Olion, 75–181.
- 1999: Kultuuri dünaamikast. Rmt: Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund, 141–164.
- 2001 [1992]. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.
- 2006. *Kunstilise teksti struktuur*. Tallinn: Tänapäev.
- Masing, Uku 2000. *Üldine usundilugu*. Tartu: Ilmamaa.
- Maslow, Abraham 1970. *Motivation and personality* Harper ja Row, New York, Evanston, London.
- Mägi, Maris 2017. *Naistegelaskujude roll "Kalevipojas"*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Semiootika osakond.
- Metslang, Helle 1981. Eesti regilaulu värsiparallelismi lingvistilise uurimise lähtekohti. *TRÜ Toimetised* 587: 50–81.
- Napolskih, Vladimir 1992. Proto-Uralic World Picture: A Reconstruction; Northern Religions and Shamanism. *Ethnologica Uralica* 3: 3–20.
- Ojamaa, Maarja 2015. *The transmedial aspect of cultural autocommunication*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, Semiootika osakond.
- Paulson, Ivar 2024 [1964]. Piirjooni Soomesugu rahvaste vanast rahvausundist. *Hinged, vaimud ja jumalad* 337-344. Koostaja Indrek Peedu. Tartu: Ilmamaa.
- Peegel, Juhan 2004. *Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Peetri regilaulud. Vana Kannel XIV 2021. Koostajad Otilie Kõiva, Janika Oras Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Propp, Vladimir 2022. *Imemuinasjutu ajaloolised juured*. Tartu: Ilmamaa.
- 2023. *Imemuinasjutu morfoloogia*. Tartu: Ilmamaa.
- Päll, Lona 2022. An ecosemiotic dimension of folklore: Reframing the concept of place-lore. *Sign Systems Studies* 50(2/3): 185–216. <https://doi.org/10.12697/SSS.2022.50.2-3.01>
- Ribenis, Karin 1994. (Lüro)epilise laulu struktuurist. „Loomine”. Rmt: Oras, Janika (toim.) *Loomine*. (Pro Folkloristica 2.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Instituut, 32–36. <https://www.folklore.ee/era/nt/PF2/2Ribenis.htm>

- Rulewicz, Wanda 1993–1996. A Grammar of Narrativity: Algirdas Julien Greimas. *The Glasgow Review* 3. <https://www.gla.ac.uk/schools/critical/aboutus/resources/stella/projects/glasgowreview/issue3-rulewicz/>
- Ruus, Mia Marta 2025. Mai Kravtsovi regilaulude repertuaari analüüs ja võrdlus Kuusalu kihelkonna laulutraditsiooni kontekstis. *Ingrid Rüütli 90. sünnipäevale pühendatud rahvalaulukonverents "Muutudes endaks jääda"* Eesti Kirjandusmuuseumis 28-29.11.2025.
- Sahlins, Marshall 2022. *The New Science of the Enchanted Universe: An Anthropology of Most of Humanity*. Princeton University Press.
- Salupere, Silvi 2018. Algirdas Greimas. Rmt.: Salupere, Silvi; Kull, Kalevi (toim.) *Semiootika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 163-171.
- Salve, Kristi 2019. Laiuse regilauludest ja laulikute. *Vana Kannel XIII. Laiuse regilaulud*. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Sary, Mari 2015. Veel kord regilaulu parallelismist, poetilisest sünonüümiast ja analoogiast/ Once more on the parallelism of runosong, on the poetical synonymy and analogy *Methis* 16: 27–34 DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v13i16.12451>
- 2017. Towards a Typology of Parallelism in Estonian Poetic Folklore. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 67: 65–92.
- Siig, Kristo 2013. *Suure härja müüt läänemeresoome rahvaste traditsioonis ja selle ajalooline taust*. Tartu Ülikool, Eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna bakalaureusetöö.
- Siikala, Anna-Leena 2001. What Myths Tell about Past Finno-Ugric Modes of Thinking In: Siikala, Anna-Leena (ed.). *Myth and Mentality Studies in Folklore and Popular Thought*. Finnish Literature Society Helsinki, 15–32 .
- Souriau, Etienne 1950. *Les Deux cent milles situations dramatiques*. Paris: Flammarion.
- Särg, Taive 2023. Loomislaul alguste kiigel *Keel ja Kirjandus* 66(11): 1076–1103. DOI: [10.54013/kk791a2](https://doi.org/10.54013/kk791a2)
- Undusk, Jaan 2004. Eesti regivärsi parallelism ja maagilise elutunde taandumine. *Mäetagused* 24: 37–57.
- Valk, Heiki 2015. Pühast Võhandust, Pühalättest ja ohvrijärvest Otepää lähistel *Ajalooline Ajakiri* .1/2 (151/152): 3–37.
- Valsiner, Jaan 2024. *Dynamic Semiosis*. SpringerBriefs in Psychology; Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-75602-3>
- Votsis, Athanasios 2026. "Bound by topos: civilizations and their semiotopes" *Semiotica* 269: 1–21. <https://doi.org/10.1515/sem-2024-0133>
- Witzel, E. J. Michael 2012. *The Origins of the World's Mythologies*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Summary

Why (Re)Create the World? The Application of Greimas's Narrative Model in the Analysis of Regilaul

This Master's thesis examines Estonian mythological runo songs (*regilaul*) through the conceptual framework of Greimas's narratology, specifically the notions of the actant, the narrative program, and the canonical narrative schema (CNS). The analysis focuses on song types that feature non-human agents, articulate relationships between human and non-human beings, express more abstract relations to environment and spatiality, and incorporate motifs of metamorphosis and transformation. The selection includes the song types "Creation" (*Loomine*), "The Star Bride" (*Tähemõrsja*), and "The Geese Lost" (*Haned kadunud*) together with "The Great Oak" (*Suur Tamm*). The study seeks to determine the motivation of the actions and the implications of the outcomes produced by those actions. In addition, it considers whether *regilaul*, as a narrative form possessing distinctive characteristics, may illuminate certain aspects of Greimas's methodological approach.

The thesis is structured into three chapters. The first chapter provides an overview of the folkloristic context and introduces the research object. It also delineates the selection under consideration and discusses the phenomenon of metamorphosis employed as a criterion of delimitation. Furthermore, the chapter presents concise summaries of the plot structures of the analyzed song types. The second chapter outlines Greimas's theory of actants, narrative program and CNS, with emphasis on those dimensions most pertinent to the present study. The third analytical chapter applies this theoretical framework to questions concerning the narrative action, the motivations of the protagonists, and the outcome of the action.

The question of who, within these narratives, constitutes an agent endowed with intentionality and capacity for action, and who partakes of the reward — namely the (re)created world and the continuation of life — might be approached through the perspective of individual characters. However, neither motivation nor reward is adequately explicable at the level of isolated characters. The phenomenon acquires greater interpretative coherence when approached on a more generalized plane, wherein distinct characters may be understood

as constituting a composite or collective actor. The reward — the created object, the reconstituted inhabitable world, and the continuity of life as articulated through a cyclical cosmology — is not attributable exclusively to any singular figure. Rather, its benefits extend to the community as a whole and to heterogeneous forms of being that may collectively be conceptualized as a “community of beings.”

The study proposes a six-actant schema associated with an animistic and cyclical worldview, in which the cyclical cosmology functions as Sender, generating obligation and intentionality within the Subject — the “community of beings” — which, in anthropomorphic, ornithomorphic, or dendromorphic form, sustains the equilibrium of space and environment as well as the continuity of world and life. The protagonist may thus be conceptualized as a composite actor oriented toward equilibrium, continuity, and order. This orientation is underpinned by values such as balance, non-expansionism (for instance, the excessively large oak whose growth disrupts others is felled), as well as long-term orientation and predictability (in *The Star Bride*, the maiden selects as her bridegroom the Star, characterized by stability; southeastern variants likewise foreground the motif of nurturing and raising the found being, privileging long-term continuity over immediate utility).

Agency may furthermore be attributed, drawing also from Lotmanian terminology, to “augmentative” time and to protected spaces situated in proximity to the core.

The narratives of these *regilaul* types also permit the differentiation of three groups of actions or functions (cf. Proppian functions):

- 1) movement toward the core;
- 2) growth and metamorphosis within protected space and time; and
- 3) departure, into an altered state or multiplicity.

Moreover, these narratives reveal the presence of what may be termed a “creative narrative program,” distinguishable from narrative programs structured around the redistribution of existing resources according to divergent and oppositional interests.

The thesis concludes also that Greimas’ model can be effectively adapted to *regilaul* when interpreted flexibly: subjects may be collective and narratives creative rather than conflict-driven. The study also contributes to eco-semiotics by presenting *regilaul* as an expression of communal environmental ethics in which humans exist as part of, rather than above, nature.

Lisa 1

Punktis 1.4 näidatud teisendite tekstid

Mere pühkimine + Õunapuu + Loomine
H I 1, 544/5 (5) < Varbla khk. - M. Karotom (1888)

Külatüdrukud õesed
Pühime pühkmed meresse
Laseme laastud laenetele,
Siis lähme homme vaatama
Mis on sinna kasvanud.
Kasvis üksi õunapuu.
Mitu aru õunapuul?
Kolmi aru õunapuul,
Mitu oksa arule?
Kolme oksa arule.
Mitu lehte oksale?
Kolme lehte oksale.
Mitu õita lehele?
Kolme õita lehele.
Mitu õuna õiele?
Kolme õuna õiele.
Siis hakkas põhjast puhuma,
Lõuna alta lõksutama,
Vesikaarest virvendama;
Puhus see õuna meresse.
Ma läksin õuna otsima.
Mis ma sealt veesta leidsin
Leidsin sinisekirju linnu
Sinisekirjud silmad peas
Hallikirjud hambad suus.
See siis lendas üle ilma
Üle ilma üle maa.
Lendis meie kopeli.
Meie koplis kolme põesast
Üks on sini teine puna
Kolmas kullakeeruline.
Ta võtis selle kulla ju omale
Hakkas ta pesa tegema.
Meie soo sammaldest,
Meie aru heinadest,
Meie metsa lehtedest.
Meie soo sambla sulusa
Meie aru heina ilusa.
Meie metsa lehed lõbusad.
Hakkas ta mune munema

Munes kuu ja munes kaksi
Paari päivi peale kahe.
Hakkas ta poegi hauduma
Haudus kuu ja haudus kaksi
Paari päivi peale kahe.
Hakkas ta poegi söötema.
Söötis kuu ja söötis kaksi
Paari päivi peale kahe,
Hakkas ta poegi pillutama:
Ühe pani päevas paistema
Teise tähes taeva sisse
Kolmandama kuus kumama.
Neljanda kiviks põlma peale
Viienda kadakaks karjasmaale.
Kudas seda päeva tuntasena
Kui pole päikest paistemasa
Kudas seda aega arvatakse
Kui pole tähte taeva'assa
Kudas seda ööda käidanessa
Kui pole kuuda kumamasa
Kudas seda tuba tehakse
Kui põle kivi põlma peal
Kudas seda õlut tehakse
Kui pole kadakast karjamaal.

Laske kiigelt maha! + Õõtsun õõhtuni + Tähemõõrsja
ÕõES, EK 72, 38/9 (24) < Peetri khk., Viisu k. – F. R. Kreutzwald (1828)

Laske maha, ma paluksin!
Kui ei lase, ei palugi!
Küllap mina õõtsun õõhta'ani,
kiigun keskehommikuni,
laulan laia valge'eni.
Küllap leppa lüpsab lehma,
küllap kaske saadab karja,
valgepea joodab vasika,
saadab karja kauge'ella.
Mis ta leidis karjateelta?
Kana leidis karjateelta,
viis ta koju eide kätte.
Eit pani vakkaje vajuma,
alla kaane kasvamaie.
Kasvis üksi saksa tütar.
Sel olid kolmed kosilased,
viied, kuued viinakruusid,
kalevised kahed, kolmed:
üks oli Kuu, teine Pääva,

kolmas Tähte poisikene.
Tema aga mõistab, kostab vastu:
"Ei ma lähe Kuulegi,
ega lähe Päävalegi,
ma lähen Tähte poisile.
Kuu nüüd paistab kumedaste,
Päev nüüd paistab palavaste."
Tähte tuppa kutsutie,
süüa ette annetie,
hõbedaste vaagenie,
kullaste karika peäle.

**EKms 8#xB0; 2, 453/7 (20) < Paistu khk., Holstre v. - Els Raudsep (1877)
Haned kadunud + Suur tamm**

Emakene ennekene
Esakene taadikene
Annid muile muuda tööda
Sulasile suurta tööda
Mulle annid halba tööda
Mulle annid hane hoida
Ane hoida kanu kaitsa
Ajasin anid arule
Keerutin kanad kesale
Ani sei arul haljast heina
Kana sei kesal keeruheina, -
Tuli kulli kurja lindu
Tuli vares varga lindu
Tuli harak alba lindu
Hirmut' nee anid vesilta
Laagelise laene'elta

Tuli kodu kurba meeli
Kurba meeli leinakeeli
Lassi leina laua pääle
Mure musta süngu pääle
Kes tuli kurba küskimaie
Või tuli leina nõudemaie
Ema tuli kurba küskimaie
Liiga leina nõudamaie
Tütar noori linnukene
Mis sa kurdad kurvaline
Seisad liiga leinaline
Istud ikusilmiline
Emakene ennekene
Tee mull' päevas pätsikene
Kuus või kates kakukene
Ma lää ane otsimaie
Laage jälgi luusimaie

Kanu taga nõudemaie
Läksin ane otsimaie
Kanu taga nõudemaie
Kes mul vastu tulesse
Külast tuli kümme kündajada
Ütessa äestajada
Sada saadurookijada
Tuhat tukikorjajada
Võti ma kündijalt küsida
Äestajalt nõuda hääлта
Saadurookijalt sõnada
Ei nee kündija's kõnela
Äestaja es anna hääлта
Saadurookija sõnasi. -
Võti kündija kübara
Saadurookijalt sadula
Äestajalt hää hobesa
Sis nee kündija kõneliv'
Äestaja anniv' hääлта
Saadurookija sõnaldiv'
"Mine sinna mõise'esa
Kus om värvitu värati
Kus om risti riida pääla
Armi aiateibe'ena
Kus om ussen uibeida
Pikan aian pihlapida"
Lätsim sinna mõise'esa
Vaati mina vaati
Kus mul iste andaesse
Parem penki pantaessa,
Iste anti ahju ette
Penki panti paistele
Mina es istu ahju ette
Siin mul suka suite'sesse,
Siin mul põlle põlenesse
Kõrik ära kõrbunesse
Pallapoole paistunesse.
Vaati mina vaati
Kus mul iste antanesse
Penki tõist kõrd pantanesse
Iste anti akna alla
Penki panti valgella.
Vaati mina vaati,
Mis mul süüa antanesse
Anti oma ani liha
Ani liha laage luida.
Liha pitsiti peose
Läksin kodu kurba meeli
Pisti põllupeenaresse

Vaati mina vaati
Mis sest lihast kasvanesa
Linast kasvi raudatamme
Raudatamme oksa jämme. -
Tõusi tamme taeva'assa
Oksa pilve putunessa
Tamm tei taeva tahmatsesse
Oksa ilma ummetsesse.
Tamm taht' taevast siis laota
Oksa ilma uputada.
Läksin ma sepale mäele
Sepa Peeter vellekene
Tee nüüd kirju varsi kirves
Tapper see tera tasane
Sepp tei kirve kirju varsi
Tapperi tera tasane
Veli hella vellekene
Võta nüüd kirves käsile -
Raiu maha raudatamme
Raudatamme pikka puuda
Tee sina tüvist tünderida
Ladvast laiu akeneda
Otsast tee hobuste hoovi
Keskelt neiu kiidukirstu
Veli läks tamme raiumaie
Rai's omal käe rai's omal jala
Rai's omal kümme kül'leluuda
Seitse katki seljaluuda,
Kes tuli vaatma vellekesta
Tuli vaatma sõsar noori
Kaits oli pätsi tal peona
Kolm oli kakku kaendelena
Üits oli sealihasta
Tõine oli kanamunesta
Kolmas meege määritatud
Veli hella vellekene
Ek sööd sa sealihada
Ek kaed sa kanamunada
Ek sul meeli võtab metta?
Sõsar noori linnukene
Vaada mul valmis surma ame
Pane õle põrmandulle
Mul armas hauda minna
Meeli musta mulda minna
Kaunis kalmule karata. -

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eve Randvere

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose magistritöö „Milleks (taas)luua maailma? Greimase narratiivimudeli rakendamine regilaulu analüüsis” mille juhendaja on Silvi Salupere, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Eve Randvere

23.5.2026